

КИЇВСЬКА ПРАВОСЛАВНА БОГОСЛОВСЬКА АКАДЕМІЯ
БОГОСЛОВСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра богослів'я та філології

Ця кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису
містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів
мають покликання на відповідне джерело

(підпис автора)

БЕЙКА ІВАНА МИХАЙЛОВИЧА

Магістерська робота

**"КАПЕЛАНСЬКЕ СЛУЖІННЯ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ:
БОГОСЛОВСЬКИЙ АСПЕКТ"**

зі спеціальності 041 – богослів'я
галузі знань 04 – богослів'я

Науковий керівник: Протоієрей Леонтій Никитенко,
кандидат наук із богослів'я, доцент кафедри
біблійних і філологічних дисциплін КПБА.

(підпис)

«До захисту допущено»

Завідувач кафедри богослів'я та філології КПБА

протоієрей Ярослав Романчук,
кандидат богословських наук, доцент

« ___ » _____ 20__ р.

КИЇВ – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ КАПЕЛАНСТВА: ЗАСАДИ, ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ КАПЕЛАНСТВА.....	8
1.1. Свідчення Священного Писання та отців Церкви про військову службу.	8
1.2. Феномен капеланства: історія виникнення, особливості та завдання військового священика.....	29
1.3. Моделі військового капеланства.....	37
а. Американська модель військового капеланства.....	39
б. Європейська модель військового капеланства.....	42
РОЗДІЛ 2. ВПРОВАДЖЕННЯ КАПЕЛАНСТВА У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ.....	47
2.1. Душпастирська опіка в українській армії: зміст, основні завдання та цілі.....	47
2.2. Конституція України та правові документи про врегулювання капеланської служби у Збройних Силах України.....	55
РОЗДІЛ 3. БОГОСЛОВСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ КАПЕЛАНА І РОЛЬ ДУХОВНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ У ЇЇ ФОРМУВАННІ...68	68
3.1. Формування богословської компетентності капелана у період навчання в духовному навчальному закладі	68
3.2 Застосування богословської компетентності капелана в Збройних Силах України.....	73
РОЗДІЛ 4. ВПЛИВ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ НА УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОПОВІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВИХ КАПЕЛАНІВ.....	79
ВИСНОВКИ.....	87
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	91

ВСТУП

Любов до Батьківщини – це велика чеснота. Не може любити Бога людина, як не навчилася шанувати своїх батьків і свою Батьківщину. Добра дитина не кидає матір у стражданні й не долі та не перестає любити її. Такою ж має бути любов до рідної землі. Дієво шанувати Богом дану нам Вітчизну, захищати її, уболівати й молитися за неї – це наш святий обов’язок! [Молитви за Україну та її захисників 2014 с. 1]

У цій роботі з’ясовується вчення Священного Писання про капеланську службу в Збройних Силах та інших військових формуваннях. Взявши за основу служіння левитів та пророків в Старому Завіті, ми провели паралелі з сучасним капеланським служінням, виокремлюючи окремі його аспекти та особливості щодо сучасних умов які визначаються духом євангельського благовістя. Бо вічною та незмінною істиною є слова Спасителя: “Не має більше від тієї любові, як хто душу свою покладе за друзів своїх” (Ін. 15:13).

Актуальність теми. Ще від початку майдану під час Революції Гідності, священнослужителі Церкви Христової показали свою активну громадянську позицію через волонтерське служіння. Згодом, коли війна набрала обертів і з’явилися перші втрати, священники все активніше стали виконувати капеланську функцію душпастирської опіки з позиції некомбатантів. На сьогоднішній час, питання капеланського служіння в Збройних Силах України є мало дослідженим. Але, глибоко усвідомлюючи важливість духовного виховання серед військовослужбовців, як невід’ємної частини військового виховання в цілому, сьогодні постає проблема відродження та формування військового священства. Розуміючи дану проблему, яку поставила пред нами гібридна війна, було вибрано тему магістерської роботи.

Звичайно, військове капеланство не є новітнім світовим явищем сьогодення, оскільки в різних країнах світу воно має свою давню історичну традицію. Так, і у всесвітній історії наше військо має свою почесну сторінку. І на цій сторінці почесне місце займає Свята Українська Православна Церква, яка завжди була поруч зі своїм народом і військом. Саме вона, через своїх вірних служителів – патріотів, надихала воїнів на захист своїх ближніх та Батьківщини.

І незважаючи на умови потрясінь, яких зазнала Україна під час монгольської навали, тільки свята православна Церква була спроможна зберегти єдність суспільства та спадкоємність його історичного розвитку.

Історія українських збройних формувань містить у своєму літописі чимало прикладів тісної взаємодії державних та церковних чинників. Питання капеланської душпастирської опіки в Україні набуває все більшої важливості та актуальності у зв'язку з гібридною війною, що відбувається зараз на сході. Військові капелани впливають на духовно-патріотичний стан військових, членів їхніх сімей, українське суспільство загалом, адже практично всю історію незалежної України церква як інститут посідала перше місце в рейтингу довіри українських громадян. Присутність капеланів в зоні бойових дій та й на звільнених українськими військовими територіях необхідна для моральної й духовної підтримки військовослужбовців та громадян України. В умовах практично повної відсутності юридичного підґрунтя, у деяких церквах в Україні йде активна розбудова капеланських відділів, які вже на практиці займаються духовним окормленням військовослужбовців. Тому важливо проаналізувати явище українського капеланства в період АТО (2014 – 2020 рр.), показати форми і методи капеланської роботи, виявити вплив та результат роботи капеланів на бійців української армії, як захисників українського народу.

Крім того, дуже гостро зараз стоїть проблема опіки священиками військовослужбовців, які беруть участь у бойових діях. У таких умовах пастир постає не просто «требовиконавцем», а тим, хто своїм умілим словом повинен надихати воїнів на захист свого народу та Батьківщини. Своєю проповіддю та молитвою священик має піднімати бойовий дух війська, надихати воїнів на подвиги мужності, терпіння й самопожертви. Також священик повинен вміти виконувати й функції волонтера, організовувати, збирати й надавати матеріальну допомогу тим, хто її потребує. За образом Спасителя, православний пастир повинен виражати свою віру та любов до ближніх у реальних, видимих справах милосердя.

Досвід бойових дій під час проведення Антитерористичної операції, висвітлив низку позитивних аспектів в діяльності структур морально-

психологічного забезпечення, про що свідчить масовий героїзм українських військовослужбовців. Разом з тим під час виконання бойових завдань виявлено низку проблемних питань щодо морально-психологічного забезпечення та прогалини у формуванні морально-психологічного стану особового складу Збройних Сил України, які потребують негайного розв'язання. Як свідчить суспільно-історична практика провідних країн світу, можливо заповнити зазначені прогалини та долучитися до підтримання високої боєздатності лише за рахунок формування високого патріотичного духу та морально-психологічного стану військовослужбовців, на яке здатне тільки військове духовенство.

Тому, про необхідність запровадження інституту військового священства у наш час уже розуміє не лише Церква, а й держава, оскільки розроблено та прийнято наказ про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України. Адже, коли наша країна перебуває у стані так званої «гібридної війни», коли кожного дня на сході гинуть наші побратими, виникає велика необхідність духовного відродження та моральної підтримки воїнів і головна роль у цьому процесі належить священикові.

На нашу думку, підготовку священиків до здійснення душпастирської діяльності необхідно розпочинати ще під час навчання у духовному навчальному закладі, починаючи з рівня бакалаврату на заняттях із пастирського богослів'я та у співпраці з військовою кафедрою. Для цього необхідно здійснити ґрунтовний теоретичний аналіз та розробити освітню модель підготовки військового священика і, відповідно до компетентнісного підходу в освіті, визначити поняття про богословську компетентність військового священика та її складові.

Компетентнісний підхід до питання капеланського служіння, ми можемо знайти в працях: прот. Олександра Трофимлюка, Здіорука Сергія Івановича, Виноградова Віктора Володимировича, прот. Дмитра Присяжного, свящ. Георгія Ястремського та інших.

Метою цієї роботи є на основі священного Писання, творів християнських апологетів та святих отців Церкви свт. Іоана Золотоустого, Климента Римського, Кипріяна Карфагенського, Климента Олександрійського та ін., дослідити особливості діяльності військового капелана та розробити

рекомендації подальшого удосконалення діяльності капеланської служби у Збройних Силах України.

На основі мети сформульовано наступні **завдання** магістерської роботи:

1. Схарактеризувати й проаналізувати свідчення Священного Писання та Святих Отців Церкви про військову службу.
2. Розкрити поняття капеланство як історичне явище і визначити його особливості.
2. Проаналізувати основні моделі військового капеланства.
3. Визначити завдання, місію і діяльність військового духовенства.
4. Богословська компетентність капелана та її основні ознаки.
5. Показати Взаємозв'язок богословської компетентності з формуванням педагогічних навиків у військових душпастирів.

Об'єктом дослідження є душпастирська опіка особового складу у Збройних Силах України та богословська компетентність капелана.

Предметом дослідження є богословська компетентність капелана у Збройних Силах України з урахуванням досвіду АТО.

Джерельною базою наукової роботи слугували Священне Писання, твори святих отців Церкви (святителів Іоана Золотоустого, Василя Великого, Григорія Богослова, Климента Олександрійського, Керпіана Карфагенського та ін.), актові джерела (церковно-правові документи, державні закони) та наукові доробки відомих православних пасторологів (Патріарха Філарета, протопресвітера Степана Ярмуся, протоієрея Дмитрія Садов'яка, протоієрея Михайла Марусяка, протоієрея Олександра Трофимлюка та ін.).

Методологічною основою магістерської роботи стали загальнонаукові та спеціальні методи досліджень.

Загальнонаукові методи – аналіз, синтез, узагальнення, індукція, дедукція, порівняння і формалізація, дослідити загальні тенденції розвитку військового духовенства у Збройних Силах України.

До спеціальних методів, які були використані під час дослідження, відзначимо історико-порівняльний, проблемно-хронологічний, історико-системний, генетичний, аналіз керівних документів та інші.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання матеріалів роботи під час професійної підготовки капеланів у навчальних закладах та як основа подальших наукових досліджень. Допоможе досягнути моральний та духовний аспекти капеланського служіння.

Апробація результатів роботи проведена шляхом виступів: На Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українське військо: сучасність та історична ретроспектива» (Київ – 2019);

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, чотирьох розділів, загального висновку, списку використаних джерел та літератури і додатків. Загальний обсяг роботи – 95 сторінок. Список використаної літератури налічує 72 джерел та літератури.

РОЗДІЛ 1.

ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ КАПЕЛАНСТВА: ЗАСАДИ, ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ КАПЕЛАНСТВА.

1.1. Свідчення Священного Писання і святих Отців Церкви про військову службу.

Перша людська кров була злочинно пролита на землі – це була братська кров. Коли Каїн убив свого брата Авеля. Брати по крові не завжди брати по духу. У Каїна й Авеля була та ж кров, але не той же дух. Братська кров, але не братський дух. Тому, що дух Авеля був просвітлений Богом, а дух Каїна був затьмарений заздрістю. [Микола Сербський, свт., 2016 с. 15]

“Каїн дуже засмутився, і поникло обличчя його. І сказав Господь [Бог] Каїнові: чому ти засмутився? і від чого поникло обличчя твоє? якщо ти робиш добре, то чи не піднімаєш обличчя? а якщо не робиш доброго, то біля дверей гріх лежить; він тягне тебе до себе, але ти пануй над ним. І сказав Каїн Авелю, брату своєму: [підемо в поле]. І коли вони були в полі, повстав Каїн на Авеля, брата свого, й убив його” (Бут. 4:5-8).

Бог побачивши те, що зробив Каїн – запитав його: “Де Авель, брат твій?”. Вбивця, як і всякий вбивця, збрехав, відповівши: «Не знаю. Хіба я сторож братові моєму?» (Бут. 4:9). Цим почалася історія злочинів людства, тобто братовбивством.

Та ж сатанинська заздрість, майже знищила любов прабатьків до свого Творця, послабила і любов першого сина їх до брата його. Це останній злочин став наслідком першого, він є покаранням за гріхопадіння Адама та Єви.

Бачачи свого молодшого сина вбитим, і батько, і мати повинні були відчувати їдке жало гріха перед Богом в раю. Але це було лише початком, типовим для всього майбутнього їх нащадків. У чому ж типовість цього початкового злочину? У тому, що гріх людини перед людиною – є наслідком гріха людини перед Богом. Або іншими словами, говорячи про війну: війна людини проти людини – є наслідком війни людини проти Бога.

Старший єпископ Української Церкви Християн Віри Євангельської Михайло Паночко говорить, що хоча Господь – і “є великий воїн”, та автор

військових конфліктів – сатана. Але, звертаючись до Біблії, ми бачимо, що ні в Старому, ні в Новому Завіті немає висловлювань з осудом війни чи людини-військовця чи військових фахів. Ще Предтечу Господнього Івана Хрестителя воїни запитували: “А що нам робити? (щоб спастися, звісно ж). І той сказав їм: нікого не ображайте, не обманюйте, і задовольняйтеся своєю платнею” (Лк. 3:14).

Церква – це Царство найвищої духовної праведності, а держава – царина внутрішньої справедливості, де панує закон та меч. І християнин перебуває одночасно в двох царствах: у царстві найвищої праведності і у царині внутрішньої законності. А в цій, другій, царині справедливість, як засвідчує досвід, слід підтримувати зовнішніми засобами, в тому числі силою.

Із безумовного змісту Євангелій випливає той висновок, що повнота їх виконання дається не зовнішніми діями, а духом його. Упродовж всього історичного існування християни вірили і були того переконання, що християнство – не тільки майбутнє життя, а воно наявне тут, на землі. Отримавши обітницю життя теперішнього й майбутнього (1 Тим. 4:8), для християн Царство Боже, як помноження добра і правди, насамперед, має утверджуватися стверджене тут, у земному житті. Християнство не заперечує форм зовнішнього життя, не відкидає самої держави, що спирається у своїй основі на зовнішню примусову силу як для збереження миру й зовнішньої цілісності, так і для наведення внутрішнього ладу [Трофимлюк О., прот. 2014, с. 247].

Деякі язичники вважали війну священною, богам угодною справою, чесною людства. Образи війни, про які ми читаємо у Старому Завіті не є чимось новим. Адже духовна боротьба, яка почалась ще на початку створення світу, переросла у боротьбу добра зі злом в людині, та вимагає справжньої, мужньої битви. Одне з імен Бога, яке ми читаємо в Старому Завіті – є Господь Саваоф, тобто “Господь-військ. Цар Соломон у книзі Премудрості описує обладунки Бога: “Він візьме за зброю свою ревність і озброїть створіння ворогам на відплату.” (Прем. 5:17-22). Тому, у боротьбі супроти царства диявола, людина повинна зайняти чітку позицію. Також читаємо, як Ізраїльський обраний народ

вів досить часті війни з сусідніми народами. Згідно із Законом Мойсея, всі євреї, крім левитів повинні носити зброю: (Числ. 1:3; 1:49-50; 2:33; 26:2), а з періоду царів у євреїв існувало постійне військо (1 Царств 13:2; 14:52; 24:3). Сам Бог давав євреям наказ винищувати деякі нечестиві народи, наприклад, амалікітян: «Мойсей сказав Ісусові: вибери нам мужів [сильних] і піди, воюй з амалікітянами; завтра я стану на верхівці пагорба, і жезл Божий буде у руці моїй. І зробив Ісус, як сказав йому Мойсей, і [пішов] воювати з амалікітянами. ...І сказав Господь Мойсею: напиши це для пам'яті в книгу і донеси до Ісуса, що Я повністю зітру пам'ять амалікітян з піднебесної» (Вих. 17:9-10; 17:14) «І послав тебе Господь у путь, сказавши: «йди і віддай закляття нечестивих амалікітян і воюй проти них, доки не знищиш їх» (1 Цар 15:18).

Християнство не унікальне тим, що до старозавітного декалогу входить осуд убивства, бо принцип “Не вбий” універсальний. Поширюючись, християнська релігія лише надала цьому принципові належної категоричності, не впадаючи при цьому у крайність абсолютної неприпустимості позбавлення іншої людини життя. Чим справді унікальне християнство, так це місцем, яке у його етичній доктрині займають любов, милосердя і прощення. Та ці речі не так суперечать підтримці земної справедливості, як відкривають горизонт небесної справедливості. [Загребельний, 2017, с. 17-18]

Адже, Нозавітна релігія нічого войовничого не проповідувала. Своїх послідовників вона навчала миру, терпіння, любові, смирення, прощення, відречення від особистого права, перенесення образ, принижень. Саме Євангеліє виключає всяку силу, нічого войовничого воно не містить, а проповідує всім людям мир і називається Євангелієм миру. Повеління Спасителя апостола Петру вкласти меч свій у піхви в цьому стосунку досить показове (Мф. 26:52). Насамперед ці слова, сказані Спасителем апостола Петру, означають сильну пересторогу кожному, хто піднімає меч на іншого. Меч пізнається через меч. Такий закон помсти існує навіть у Мойсеєвих приписах.

Покарання тому, хто використав меч проти ближнього, з боку супротивника, або його захисників безсумнівна. Хоча можливо така відплата настане не зразу, а через тривалий проміжок часу. Стосовно ж цього випадку

апостол Петро, виявляючи збройне протистояння силі – вартовим, що з'явилися схопити Ісуса Христа, повинен був також чекати зараз же для себе кари від меча з боку постраждалого та його прибічників, але Господь чудесним зціленням вуха, відсіченого в архієрейського раба Малха, загладив поспішний вчинок апостола Петра. При цьому, Малх тут може розглядатися просто як воїн, представник сили римської влади [Трофимлюк О., прот. 2014, с. 250].

Апостол Петро підлягав покаранню через те, що не підкорився наказу та виступив як бунтар. Він не побачив добровільної, спасительної жертви Христа, нерозуміючи законів і духу того Царства Божого, яке Спаситель будував на землі. Апостол Петро своїм вчинком засвідчив прагнення отримати для Месії силою владу тут, на землі, ствердити панування Царства Месії в цьому земному світі зовнішніми, жорстокими засобами. Цим нестриманим вчинком він ставить інших апостолів і Самого Господа в неправильне становище, тому Христос засуджує цей вчинок, що зробив Петро [Никольский, .2006, с. 33-35].

Вище зазначений випадок демонструє, що заснування Новозавітного Царства на землі з волі Отця буде виконане не земними способами фізичної, насильницької сили, але легіонами войовничих, сповнених любові ангелів (Ін. 28:36). З іншого боку чи забороняла Новозавітна релігія прямо або безумовно своїм послідовникам війну? Для поширення та утвердження Новозавітного вчення, в інтересах нової віри війна була, безперечно, засуджена згаданими словами Спасителя. Але чи засуджувало християнство війну як одну із форм зовнішнього буття, як умову зовнішнього, державного життя людини-християнина? Жодної прямої і категоричної заборони використовувати при потребі християнинові меч у цьому, земному житті Спаситель ніде не проголошував [Кочерги С., ієрей, 2017, с. 11].

Стоячи на суді у Пілата, Спаситель промовив: "...якби від світу цього було Царство Моє, то слуги Мої б подвизалися за Мене, щоб Я не був виданий іудеям..." (Ін. 18:36), – цими словами, Спаситель нам показує, що протистояння силою, самозахист у царствах цього світу - є справою цілком природною.

Також, деякі промови Христа містять у собі войовничий характер. Наприклад: "Не думайте, що прийшов принести мир на землю; не мир Я

прийшов принести, а меч” (Мф. 10:34). Інша промова сказана на прощальній вечері: “Тоді Він сказав їм: але тепер хто має мішок той візьми його, також і торбу, а в кого немає, продай одягу свою і купи меч... Вони сказали: Господи! Ось тут два меча. Він сказав їм: досить” (Лк. 22:36; 22:38). Прот. Олександр Трофимлюк промови Спасителя пояснює так: "Перше висловлювання означає, що настане поділ між людьми, аж до переслідувань та вбивств послідовників Новозавітного вчення тими, хто прикутий до інтересів цього світу, що у злі лежить. Друге місце важко пояснити. Напевне Спаситель сказав учням, що тепер їхнє становище у світі докорінно змінюється" [Трофимлюк О., прот. 2014, с. 251].

Поки Христос був проруч із апостолами, – то оберігав їх. Тепер, коли вони залишились без Нього, – зазнаватимуть переслідувань за Нього та Євангеліє. Але учні зрозуміли це буквально і показали два мечі, що були в них. Тоді Спаситель завершує розмову словом “досить” (Лк. 22:38).

Святі апостоли у своїх посланнях використовують образи та висловлювання, які панували у військовому оточенні. Наприклад, апостол Павло говорить: “Ніч минула, а день наблизився: отже відкиньмо діла темряви і зодягнімось у зброю світла” (Рим. 13:12); “Ми ж, будучи синами дня, будьмо тверезі, одягнувшись у броню віри й любові та в шолом надії на спасіння” (1 Фес. 5:8); “В слові істини, у силі Божій зі зброєю правди в правій і в лівій руці” (2 Кор. 6:7); “Одягніться в повну зброю Божу, щоб вам можна було стати проти хитрощів диявольських, бо наша боротьба не проти крові і плоті, а проти начальства, проти влади, проти світоправителів темряви віку цього, проти піднебесних духів злоби. Для цього прийміть повну зброю Божу, щоб ви могли протистояти в день злий і, все подолавши, вистояти. Отже, станьте, підперезавши стегна ваші істиною і одягнувшись у броню праведності, і взувши ноги в готовність благовіщувати мир; а понад усе візьміть щит віри, який зможе погасити всі розпечені стріли лукавого; і шолом спасіння візьміть, і меч духовний, що є слово Боже” (Ефес. 6:11-17).

Апостол Павло підкреслюючи, що життя християнина в цьому світі є постійна боротьба – має на увазі не переслідування чи суперечки про віру, а духовний подвиг. Оскільки найнебезпечнішим противником людини є вона сама,

її зруйнована природа, бо людина, яка живе без Бога – наче раб перебуває у владі гріха. Христос заплатив спокуту, грішник тепер вільний, але небезпека ще не минула, боротьба ще не закінчена. Християнське життя – це подвиг, віруючі – це воїни, що мають бути завжди готові до духовної боротьби із злом: “Ми ж, будучи синами дня, будьмо тверезі, одягнувшись у броню віри й любові та в шолом надії на спасіння” (1 Фес. 5:8).

Далі апостол Павло у посланні до Тимофія, називає його воїном Христа та навчає християнського служіння в цьому образі: “Передаю тобі... такий заповіт, щоб ти воював згідно з ним, як добрий воїн” (1 Тим. 1:18); “...терпи страждання, як добрий воїн Ісуса Христа” (2 Тим. 2:3).

У посланні до коринф’ян апостол Павло описує свою діяльність військовими образами: “Бо ми, будучи в плоті, не за плоттю воюємо. Зброя нашого воювання не плотська, але сильна Богом на зруйнування твердинь: нею руйнуємо задуми і всяке звеличування, що повстає проти пізнання Бога, і беремо в полон усякий помисел на послух Христу, і готові покарати всілякий непослух, коли ваш послух виповниться” (2 Кор. 10:3-6).

Військову аналогію апостол Павло наводить як доказ реального права, а не як ідеал духовного характеру. Отримуючи необхідні засоби для проживання від громад, яким проповідував Євангеліє, апостол пише коринф’янам, що підняли супроти нього образливі докори: “іншим церквам я причиняв витрати, отримуючи від них утримання для служіння вам і будучи у вас, хоча терпів недостачу, нікому не докучав” (2 Кор. 11:8).

Апостол, стверджуючи, що необхідні засоби для прожиття містяться в усьому, тому він може отримувати від заснованої ним громади все потрібне, наводить військову аналогію: “...який воїн служить будь-коли на своєму утриманні?” (1 Кор. 11:8). В іншому місці, переконуючи Тимофія, щоб він, будучи керівником громади, переносив страждання як добрий воїн Христа, апостол продовжує: “...жодний воїн не зв’язує себе справами житейськими, щоб догодити воєначальнику” (2 Тим. 2:3). У цьому випадку військова аналогія наведена на доказ того, що місіонер, як і солдат, має бути вільний від усіх громадянських справ [Никольский, .2006, с. 35].

Звичайно, всі ці образи й аналогії – озброєння, боротьба, войовничість – використані апостолом в духовному, переносному сенсі. І все ж таки категоричної заборони війни та військової служби християнам ні Спаситель, ні апостоли ніде не висловлювали. Мудре ж життєве правило апостола Павла – кожний залишайся в тому званні, в якому був призваний. (1 Кор. 7:20) – слід розуміти як дозвіл християнину проходити військову службу, а отже, брати участь і у війні.

З наведених висловлювань Нового Завіту випливає висновок, цілком сумісний з апіорним ставленням християнського вчення до війни і військової служби, саме що новозавітна релігія прямо і беззаперечно не забороняла християнинові військової служби і війни. Таке положення прийнятне і з морального погляду – виправдання добра – та підтверджене фактами з євангельської історії, що характеризують ставлення Спасителя та апостолів до військової служби. Господь Ісус Христос заповідав своїм послідовникам любов до всіх людей, не виключаючи ворогів, заповідав у своєму прагненні до досконалості уподібнюватися до Отця Небесного. Якби всі люди на землі стали істинними християнами, що пройнялися живою всеосяжною любов'ю до ближнього, тоді звичайно, не могло б бути й мови про війну та підготовку до неї. Тоді сповнилися б слова пророка Ісаї про майбутнє царство Іегови: “Люди перекують мечі свої на плуги і списи свої на серпи, не підніме народ на народ меча і не будуть більше вчитися воювати” (Іс. 2:4). Але такий стан взаємостосунків людей на землі був ідеалом. Насправді ж як на початках християнської ери в язичницькому світі, так і надалі, незважаючи на поширення нового вчення, у християнському світі на землі панує гріх. [Трофимлюк О., прот. 2014, с. 255]

Господь вказує на те, до Його другого приходу беззаконь стане багато та люди стануть жорстокі: “І через збільшення беззаконь охолоне любов у багатьох” (Мф. 24:12). В цих словах джерело війни. Війна є наслідком гріха, корінь якого захований у егоїзмі. Егоїзм породжує розбрат, розділення, чвари, ворожнечу у стосунках як окремих осіб, так і цілих народів. [Кочерги С., ієрей, 2017, с. 15].

Тому, не потрібно жити в ілюзії, що зможемо досягти на землі вічного

миру. Навпаки, за словами Спасителя, коли в останні часи перед кінцем світу, коли гріх досягне свого апогею – війн буде дуже багато: “Також почувете про війни й воєнні чутки. Глядіть не жахайтеся, бо належить усьому тому бути, та це ще не кінець; бо встане народ на народ і царство на царство” (Мф. 24:6-7). Таке походження війни робить зрозумілим і ставлення до неї християнина. [Никольский, 2006, с. 35].

Справжня християнська любов до ближнього повинна бути такою самою, як і любов до Бога, яка не має жодного лицемірства. Але любов Бога є справедливою, тому обмежує та карає зло. І християнська любов повинна терпіти зло тільки тоді, коли воно не приносить шкоди для слави Божої та спасіння ближнього. Але одночасно та сама любов повинна викликати ревність перед Богом, повинна змушувати християнина обмежувати зло та протидіяти йому.

Але коли християни, захищаючи одних, змушені фізично протистояти, воювати з іншими, то чи не порушують вони заповіді Божої, як вчить любові до всіх людей, не виключаючи навіть ворогів? Таке питання поставили сарацини святому Кирилові: “Якщо, – говорили сарацини, – Христос є Бог ваш, то чому ви не робите того, що Він вам повеліває: молитися за ворогів, добро творити тим, що вас ненавидять... ви ж не так, а зовсім по-іншому чините; вдосконалюєте зброю проти ворогів своїх, виходите на битву з ними та вбиваєте їх?” Святий Кирило відповів так: “Якщо в якому-небудь законі пропонуються дві заповіді, то хто буде найбільш істинно дотримуватися їх, той, який дотримується однієї заповіді, чи той, який виконує обидві заповіді?” “Безсумнівно, той, хто дотримується обох заповідей”, – відповіли сарацини. Тоді св. Кирило сказав їм: “Христос Бог повелів нам молитися за тих, хто нас ображає, і чинити їм на благо, але Він же заповідав нам: немає більшої від тієї любові, як хто душу свою покладе за друзів своїх (Ін. 15:13). Тому ми терпимо образи, що завдаються кожному з нас окремо, але в суспільстві захищаємо один одного і покладемо свою душу за братів наших, щоб ви, беручи їх в полон, не полонили разом з тілами їхні душі, не спокушували благочестивих до своїх лихих і невгодних Богові справ” [Барсов, 2002, с. 457].

Апостол Павло, настановляючи послідовників новозавітного вчення, вимагає від них любові і братнього ставлення до всіх людей. Але не заповідає миру за будь-яку ціну, навіть ціною правди, але говорить: «...якщо можливо і залежить від вас, перебувайте в мирі з усіма людьми» (Рим. 12:18), тобто будьте в мирі, але не на шкоду істині та благочестю. Не будь-який мир, якщо брати до уваги тільки відсутність військових дій, може бути для істинного християнина бажаним, терпимим і сприйнятим як благо. «Бо від найменшого до найбільшого усі лиш дбають за наживу; і від пророка до священика усі чинять оману. Рану народу мого лікують легковажно, кажучи: Мир! Мир! – а миру немає» (Єр. 6: 13-14). Тому не можна вважати справедливим гнів на війну, що розпочалася для встановлення втраченого миру, для захисту і звільнення слабких від сильних, коли навколо панує невиконання заповідей Божих.

Кипріан Карфагенський у листі до Димитріана пише: «Ти, осуджуєш війну, але коли в душі твоїй живуть ворожнеча та самолюбство, якщо ти несправедливий і ображаєш інших, якщо ти щоденно воюєш з дружиною, дітьми, слугами та сусідами, то чи справедливо ти гніваєшся на війну» [Кипріан Карфагенський, сщмч., 1879, т.1, с. 19]. Цими словами, святитель пояснює, що війна є справедливим наслідком беззаконь серед людей, які сіють нещастя, біди та фізичне зло.

Розглядаючи питання про вбивство на війні, Святий Афанасій Олександрійський у посланні до ченця Аммуна пише: «Не можна вбивати, але вбивати ворогів на полі бою і законно і похвали достойно. Таким чином одне й те ж, залежно від обставини, не дозволяється, а в інших умовах допускається і дозволяється» [Афанасій Великий, свт., 1902 т.1, с. 20]. Тому в свідомості християнського суспільства, великих подвижників Церкви Христової – убивство на війні не було злочином, рівним убивству людини в мирний час зі лихої волі. У святого Іоана Золотоустого читаємо: “Іноді вбивство прирівнюється до правди, саме тоді, коли не будемо просто судити про справу, але будемо уважно вникати в час, причину, намір, у відмінність осіб і в усі інші обставини” [Іоан Золотоустий, свт., .2010, т.7. кн.1 с. 201]. Висновок можна зробити такий: християнське моральне вчення не забороняє категорично війни послідовнику

новозавітної релігії.

Війна допускається як крайній захід для захисту добра; при цьому вона є нещастям, бідною. І саме вбивство на війні тому не стільки переступ, гріх, скільки нещастя. Також відсутність заборони військового служіння для тих, хто вступає і вступив до новозавітної Церкви, підтверджується деякими фактами з історії перших днів християнства. Ні Спаситель, ні апостоли не вимагали від тих, хто вступає в нове Христове Царство, від воїнів, що увірували в Христа, залишити військову службу. Ще великий пророк Предтеча і Хреститель Христа Іоанн воїнам, що приходили до нього хреститися, на запитання, що їм робити, не сказав «киньте свою зброю та службу», хоч ці воїни були найманцями, а тільки повелів їм чесно служити: «Нікого не кривдіть, не обмовляйте і задовольняйтеся платою вашою» (Лк. 3:14). Коли ж до Спасителя прийшов сотник із Капернаума й благав про зцілення слуги свого, Господь бачачи його непохитну віру, виконав його прохання, але при цьому не зробив жодних зауважень або настанов віруючому про те, що його служба в подальшому буде перешкодою до морального вдосконалення (Мф. 8:5-13). Отож, Спаситель не вважав, що сотник стоїть на неправедному шляху. Інший випадок стався місце в Кесарії Палестинській із сотником Корнилієм. Корнилій за словами ангела просив апостола Петра прийти до нього, бо хотів послухати від нього слова спасіння. Після того як апостол Петро за настановою Господньою прийшов у дім сотника, Корнилій сказав: "...тепер ми всі стоїмо перед Богом, щоб вислухати все, що повелів тобі Бог" (Діян. 10:33). І апостол виклав перед присутніми всю суть християнської благої вістки. Ще під час проповіді слухачі отримали благодатні дари Святого Духа як видимий знак прийняття їх у церкву спасених і були охрещені апостолом. Якби апостол Петро вважав християнське вчення несумісним із військовою службою, то у своїй промові про все необхідне для вступу в християнську Церкву він обов'язково сказав би їй про це. Отже, християнське вчення не пропонує своїм послідовникам війни, але й прямо не забороняє її. Воно дозволяє, терпить війну не в прямому розумінні, але лише як крайній захід, необхідний, з християнських мотивів і цілей для захисту ближніх. Терпить тільки ці, так звані ідейні війни, що впливають із усвідомленої

священної необхідності відновити порушену справедливість, зневажені права. При цьому й такі війни, що випливають із ідеальних спонукань, вважаються нещастям та бідую [Трофимлюк О., прот. 2014, с. 259]

Принципове ставлення християн до військової служби відобразилося:

- 1) у великій кількості аналогій і образів, що були взяті християнськими письменниками з військового життя;
- 2) у висловах окремих представників християнства про війну і військову службу;
- 3) у канонічних постановках окремих Церков щодо християн, які вступали до армії чи вже виконували військовий обов'язок. У християнській писемності після-апостольського часу військові аналогії та образи трапляються досить часто.

Климент, єпископ Римський, у Посланні до коринф'ян пише: “Отже, браття, всіма силами воюватимемо за святими Його повеліннями (під непорочним началом Його – Бога). Уявімо собі воюючих під керівництвом правителів наших: як чітко, як старанно, як покійно виконують вони накази. Не всі єпархи, не всі тисяцькі, не всі сотники і таке інше, але кожний у своєму чині виконує наказ царя і полководців” [Климент Римський, сщмч., .2010, с. 23]. Тут св. Климент розглядає всіх християн як воїнів Бога, а послух у війську і розподіл службовців на ранги як приклад для християнських спільнот. Усі християни – солдати. Вони мають своїх керівників-пресвітерів, яким і повинні підкорятися.

Ігнатій Богоносець, єпископ Антіохійський, у своєму посланні до Полікарпа, єпископа Смирнського, розглядає християн як воїнів Бога, і в моральних настановах їм, подібно до апостола Павла (Еф. 6: 11-17), використовує військові приклади й терміни: «Догоджайте Тому, для Кого воюєте ви, від Кого маєте утримання. Нехай ніхто з вас не буде перекинчиком. Хрещення нехай залишається з вами, як щит; віра – як шолом; любов – як спис; терпіння, як повне озброєння. Внеском вашим нехай будуть справи, щоб потім отримати вам прибуток» [Саламинский, 1851, с. 428]. У посланні до смирнян Ігнатій Богоносець говорить про знамено, яке підніс Ісус Христос своїм воскресінням [Саламинский, 1851, с. 417-418].

Таким знаменом є хрест як символ перемоги для християн із іудеїв та язичників. Юстин Філософ-Мученик, відомий апологет II сторіччя, у своїй апології, звертаючись до імператора, називає християн воїнами (мирними) і, говорячи про клятву знамену римських солдат, наводить як паралель їй вірність християн своєму обов'язку. Показавши імператору, що християни не очікують жодного земного царства і що прийдешиє Небесне Царство буде царством миру, Юстин особливого значення надає пророцтву Михея (Мих. 4: 3): “Від Сіону вийде закон і Слово Господнє із Єрусалима, і Він буде судити посеред народів і викриє багатьох людей, і розкують мечі свої на рала, і списи свої на серпи, і не підійме народ на народ меча, і не будуть уже вміти воювати” [Саламинский, 1851, с. 76-77]. Апологет вказує імператору, що це пророцтво вже почало втілюватися серед тих, хто прийняв християнське вчення.

Християни в цьому випадку – воїни, але воїни особливого ґатунку, воїни мирні. Вони не йдуть підкоряти своїх ворогів, але за добро добровільно прямують на смерть. Ці воїни у вірності своєму обов'язку та в хоробрості перед смертю перевершують усіх. Климент Олександрійський, християнський філософ (бл. 200 р.) вживає військові образи тільки як риторичний прийом, не надаючи їм значення прямих аналогій. Так, у “Протрептику”, вказуючи на апостола Павла (Еф. 6: 11-17), він пише: “Потужними звуками трубними у вас скликають воїнів і повідомляють про війну; чому ж Христу, що наповнив своєю мирною проповіддю всю землю до її крайніх меж, збирати не дозволено своїх мирних споборників? О людино! Христос зібрав сьогодні кров'ю і словом воїстину ціле військо, що не проливає крові, і передав у твої власні руки Царство Небесне. Труба Христова – це Євангеліє. Він грав, а ми слухали. Побажав мирним чином озброїтися, зодягнімося у панцир праведності, візьмімо щит віри, надіньмо шолом спасіння і приготуймо меч Духа; мечем цим стоїть Слово. Ось шикування, у яке нас одягає апостол; ось невразливі наші обладунки. В цьому озброєнні киньмося проти зла, загасивши розпалені стріли лукавого мокрими списками, омоченими Логосом (йдеться про воду хрещення)” [Климент Александрийский. 1998а, с. 169].

У “Строматах” Климент говорить: “Як солдат на війні не може залишити

варти, яку йому вказав командир, так і ми не можемо залишити варти, яку дало нам Слово” [Климент Олександрійський, .2012(б), с. 123].

Натомість, християнський філософ II ст. Татіан прирівнює війну до звичайного вбивства людей і почесний військовий вінок вважає нагородою, негідною християнської гідності. Його твердження про війну категоричні. Але зовсім невідомо, на які положення християнського віровчення спиралася ця думка апологета. Через це зазначене свідчення не може мати важливого значення. Аргументи щодо недозволеності для християнина носити військовий вінок, також базується невідомо на чому. Про останнє можна зробити висновок порівняно з аргументами Тертуліана щодо військового вінка. Інший апологет II століття – Афінагор, говорить, що християни повинні не тільки не вбивати, але й дивитися на вбивство. Однак надійних підстав стверджувати, що тут міститься свідчення про недозволеність християнам війни, також немає. Карфагенський пресвітер Тертуліан, апологет кінця II ст., також виступає сильним противником військової служби для християн, про що він докладно роздумує в окремому творі «Про вінок солдата» (“De corona militis”). [Квинт, 2014, с. 209]

Також і західний письменник першої половини III століття Кипріан, єпископ Карфагенський (+258 р.), висловлюється про війну та військову службу досить різко. У листі до Доната “Про благодіє Божу” Кипріан, малюючи внутрішню перемену в хрещеному, що відбувається з благодаті Божої, і перелічуючи християнські чесноти, на противагу цьому, щоб «ясніше бачити сліди звання Божого», змальовує “огидний образ світу» з розбоями на суходолі і на морі, з постійною війною, її кривавими жахами, гармидером у містах, огидними боями гладіаторів, із розпусним впливом театрів. “Військові табори, – пише він тут, – наповнені всюди кривавими страхами. Усесвіт побагровів від крові людської. Вбивство, що є злочином, коли здійснюється окремими людьми, вважається добродіянням, коли звершується відкрито. Злочинства звільняються від покарання не за законом невинності, але через велич нелюдяності” [Кипріан Карфагенський, сщмч., 1879, т.1, с. 117].

Зрозуміло, що Кипріан вбивство людини в язичницьких війнах його часу в Римській державі називає злочином, злочином, як називає злочином і

вбивство на гладіаторських боях. «Убивають людину для задоволення людини: вбивство ввійшло у звичку, в мистецтво, в науку; люди не тільки чинять злочинство, але й навчають злочинства. Що може бути більш нелюдським, жорстоким? Учать, як вбивати, і вбивці славні тим, що вбивають». Ще один західний письменник, Лактанцій (+325 р.), у своїх «Божественних настановах», протиставляючи моральну поведінку праведного, християнина, поведінці язичника, не раз веде мову про війну і військову службу. Окресливши погляд римлян на війну та її мету, Лактанцій, на противагу цьому, характеризує ставлення до війни праведника. «Для чого воювати та втручатися у чужі чвари тому, хто в душі своїй мирний з усіма людьми? Як йому бути жадібним зі свого торгового прибутку або проливати кров людську, коли він безкорисливий, задоволений тим, що в нього є, і не тільки далекий від усякого вбивства, але вважає неприпустимим бути присутньому на видовищах, де проливається кров... Ті, хто бажає йти шляхом правди, мають остерігатися всіма способами брати участь у цих публічних убивствах (гладіаторських боях). Бог заборонив нам убивати кого б то не було, заборонив нам не тільки красти, що не дозволено й громадянськими законами, але заборонив і багато такого, що ними дозволено. Не дозволено добрій людині брати участь у війні, тому що вона не повинен знати іншої війни, крім тієї, яку доброчесність її провадить із пороком. Не дозволено їй вчиняти кримінальну тяганину, тому що не має різниці між вбивцею залізом і вбивцею язиком, і що взагалі заборонено вбивати будь-яким чином. Отже, заповідь Бога «не вбий» не терпить жодного винятку. Ніхто нехай не подумає, щоб було дозволено душити або губити людей, які щойно народилися... Таким чином, коли людиновбивство заборонене, яким би чином не виконувалось воно, то не дозволяється також і дивитися на нього, щоб не оскверняти совісті своєї поглядом на кров, яка проливається для одного варварського задоволення народу» [Лактанцій, 1848. с. 162].

Кипріяні і Лактанцій убивство на війні прирівнюють до простого вбивства, і тому вважають його за злочин. Такий погляд на війну в цих авторів, можливо, потрібно вважати не безумовним, а умовним і приймати його стосовно тільки тих воєн, сучасниками і свідками яких вони були. Що ж це були за війни

у римлян, і як ставилися до них самі римляни? Римляни на противагу грекам зневажали мистецтво атлетів, де воно не могло заподіяти шкоди супротивникам, але їх захоплювало мистецтво таких двобоїв, де супротивники зазнавали великої шкоди. І можливо, апологети мають на увазі такі війни, що являють собою повне зло. Найімовірніше всього, що на думку Кипріана й Лактанція релігія є справою духовною, яку зовсім не можна застосувати до жодної із форм зовнішнього життя тут, на землі: держави, суду, війни, політики тощо. Інші християнські письменники зазначеного періоду в більшості випадків зовсім не торкаються питання про ставлення християн до війни та військової служби, інші ж торкаються його тільки здалеку, між іншим.

Серед останніх має бути названий Климент Олександрійський (220 р.), учитель знаменитого Оригена. Із творінь Климента видно, що християнство проникло в єгипетські легіони. Однак він не висловлює жодного незадоволення таким станом речей. У своєму творі “Педагог”, де він доводить, що істинним Вихователем і Учителем є сам Христос, а не грецькі філософи, Климент порівнює Педагога з полководцем, який піклується про здоров’я своїх солдат. “Як полководець через це тримає армію в порядку, що турбується про здоров’я солдат... так і Педагог наш у повноті любові своєї турбується про нас, своїх дітей, навчає нас такого способу життя, який веде до спасіння” [Климент Олександрійський, 1996(в), с. 53]. В іншому місці, ведучи мову про великий розвиток у суспільстві потягу до розкоші, Климент зауважує, що “навіть солдати сьогодні бажають золоті прикраси носити; невідомі їм слова поета: “Він і в битви ходив золотом прикрашений, як нерозумна дівчина” [Климент Олександрійський, 1996(в), с. 236]. Християнського солдата він спеціально напоумляє слухатись полководця, який своїм лозунгом проголошує справедливість. “Будучи воїном, тобі необхідно набувати військові знання? Слухайся полководця, котрий справедливість проголошує лозунгом” [Климент Олександрійський, 1998(а), с. 156]. Відтак, ідучи слідом за словами Іоана Хрестителя, він закликає солдата задовольнятися своєю платнею.

Із наведених місць у Климента Олександрійського, а також із майже повного мовчання в інших церковних письменників стосовно ставлення

християн до війни та військової служби, зрозуміло, що жодний позитивний висновок тут неможливий. Можна лише дозволити собі певні припущення. Багато письменників, проповідників істинної моральності, суворих викривачів пороків, маючи справу з солдатами-християнами (яких було досить багато), навряд чи промовчали б, залишили б їх без пояснення несумісності з християнством військової служби. Якщо ж вони не кажуть про це, як не сказав про це нічого сам Спаситель сотникові, ні апостол Петро сотникові Корнилію, то звідси можна зробити висновок, що всі ці авторитетні письменники, отці й учителі Церкви визнавали військову службу сумісною з християнським сповіданням.

Розглянувши погляди на війну відомих християнських святителів, пастирів, богословів, ми побачили їхнє ставлення до війни та військової служби християн у армії. Пастир Православної Церкви повинен розуміти, яке велике значення має його слово, звернене до військовослужбовців. Адже вони дуже часто мають багато запитань до священика та до самих себе, на які не знайдуть відповіді без сторонньої допомоги. [Трофимлюк О. прот., 2014, с. 276]

Римське військо ж поповнювалось переважно добровольцями. Тільки при великій небезпеці для держави призивали на службу всіх, хто був до неї придатний. У цьому, останньому випадку, солдат-християнин, хоча й може носити меч, але повинен остерігатись, щоб не проливати крові. Якщо ж стане відомо, що він пролив кров, він буде позбавлений Святого Причастя доти, поки сльози каяття не дозволять зробити висновок про переміну, яка в ньому сталася. Вимоги цього канону значно м'якші, ніж попереднього. Тут допускається солдатське служіння, у випадку коли християнин не може уникнути служби через закони державного життя. При цьому ставиться умова, щоб солдат утримувався від убивства під загрозою, бо в протилежному випадку настане відлучення від Святого Причастя аж до щирого розкаяння в скоєному злочині. Ця вимога відлучати солдата-християнина за вбивство на війні від Святого Причастя аж до щирого розкаяння, має аналогію в одному з правил святого Василія Великого, що каже: “Знищення ворога на полі бою отці наші не вважали за вбивство, вибачаючи, як мені здається, поборникам цнотливості та благочестя,

але можливо, добре було б порадити, щоб вони, як ті, що мають нечисті руки, три роки утримувалися від прийняття святих Тайн” [Василій Великий, свт., 1911, т.1, с. 341-347]. Однак тут існує велика різниця. Святий Василій Великий зовсім не відкидає думки інших святих отців, що вбивство на війні з християнського погляду не визнається за звичайне вбивство людини в мирний час із злочинних намірів. Він тільки висловлює суворіший погляд на той самий предмет, його він висловлює зовсім не категорично, не безумовно, як він висловлюється в багатьох інших своїх правилах із різних питань, а як добру пораду з погляду християнської моралі.

При цьому солдати за вбивство на війні за ступенем епітимії прирівнюються ним до ненавмисних убивць. Отже, тут висловлюється погляд, що це вбивство на війні є нещастям, і як таке, вимагає морального очищення, але не категоричної заборони. Тут, як і раніше в правилах Єгипетської Церкви, незрозумілою залишається вимога від солдата утримуватися від убивства людини. Крім наведених канонів, що йдуть від окремих Церков і осіб, варто згадати також про два соборні правила, які пояснюють військову службу. Одне з них належить помісному Арлеському (314 р.), а друге першому Вселенському Нікейському (325 р.) собору. Третій канон Арлеського собору визначає: “Ті хто використовує зброю під час миру, повинні утримуватись від церковного спілкування” [Правила Святих Поместних Соборів с толкованиями, 1884, с. 321].

Цю постанову тлумачили по-різному. Іноді навіть як відлучення за відмову служити в армії. Правильне розуміння цього повинно бути таким, що це відлучення від Церкви стосується гладіаторів, які в амфітеатрах, розважаючи глядачів своїм мистецтвом боротьби на мечях, часто вбивали один одного. Таким чином, по суті, цей канон прямого стосунку до військової служби не має. Але через свій висновок опосередковано він все ж таки має велике значення. Якщо використовувати зброю під час миру забороняється під загрозою відлучення, то тим самим ніби сказано, що використовувати зброю на війні дозволяється. Дванадцятий канон Нікейського Вселенського собору звучить так: “Благодаттю закликані до сповідання віри і перший порив ревності виявили та відклали

військові пояси, але потім, як собаки, на свою блювоту повернулися, так що деякі й срібло використовували, за допомогою дарів досягнули відновлення у військовому чині: такі нехай десять років вклякають у Церкві, прохаючи прощення, після трирічного періоду слухання Писання в притворі” [Правила Святых Поместных Соборов с толкованиями, 1884, с. 124-132]. Тут мова йде не про всіх солдат, а лише про тих, які своє становище залишили задля християнського сповідання, показали своє прагнення до мучеництва. Тому їх правило і називає “закликаними Божественною благодаттю”, оскільки нею вони покликані були до сповідання християнської віри. Потім вони залишають подвиг, який розпочали, знову повертаються в своє попереднє військове звання, набуваючи його сріблом і подарунками. Тобто спочатку вони противилися нечестивості, а після знову поступилися їй, показали готовність думати разом із нечестивими, взяли приклад із невірних гонителів [Правила Святых Поместных Соборов с толкованиями, 1884, с. 137-142].

Отже, цей канон говорить про зрадників християнської віри, про впалих солдат, і очевидно, має на увазі тих, що служили у війську нечестивого Лікінія. Коли Лікіній очищав військо від християн, деякі воїни-християни склали свої військові пояси, відмовилися від служби (на що вказує вислів “перший порив ревності виявили”) з очевидною боязню потерпіти за своє християнське сповідання. Пізніше ті ж самі солдати добровільно, навіть за допомогою подарунків знову вступили до війська Лікінія. А військо це фактично було язичницьким і набиралося для боротьби з Костянтином Великим та християнською вірою. Ці солдати, що знову вступали в військо Лікінія, тим самим фактично відмовлялися від християнської віри, знову поверталися у язичництво або, за висловом правила, що спирається на слова апостола Павла, у “свою блювотину” [Трофимлюк О. прот., 2014, с. 282].

Те, що дванадцятий канон розуміймо саме щодо солдат, які вступали до війська Лікінія, показує тісний і ясний зв’язок його з попереднім, одинадцятим, правилом, у якому йде мова про тирана Лікінія. Отже, із цього Нікейського правила в жодному разі не можна робити висновок про недопустимість військової служби для християн.

Із наведених церковних правил можна зробити такий висновок, що на підставі давніх канонів, хоча й не завжди авторитетних (автентичних), вимагалось від тих солдат, які вступали в Церкву, відмовлятися від військової служби, а тим, хто ввійшов у Церкву, заборонялось вступати на військову службу. Якщо ж християнин вступав на військову службу, то зобов'язаний був утримуватися від убивства, присяги, лихих учинків та носіння вінка на голові під загрозою відлучення від Церкви. А згідно з канонами Іполита, за вбивство на війні вимагалось тільки накладення епітимії. Отже ж, немає підстав стверджувати, що церковні правила, і до того ж авторитетні в давнину, ясно й чітко забороняли християнам військову службу через її несумісність з християнським вченням. Нічого такого в правилах немає, якщо не брати до уваги незрозумілої вимоги від тих, хто вступав на військову службу, не вбивати.

Військова служба заборонялася насамперед через прирівнювання в давнину умов цієї служби до ідолослужіння. Військову службу для християн у язичницькій Римській імперії не схвалювали деякі письменники, представники християнства та церковні правила. Перепони при цьому коротко зводилися до таких:

- 1) християнська релігія за своїм характером відкидає будь-яке насильство, помсту, тобто непрямю забороняє війну, пролиття крові;
- 2) офіцери за таких обставин повинні були ухвалювати смертний вирок;
- 3) солдатська присяга (*sacramentum*) суперечила безумовному обов'язку християнина по відношенню до Бога, зобов'язань, даних із присягою при хрещенні (*sacramentum*);
- 4) Культ імператора ніде так сильно не виявлявся, як у війську і був обов'язковим для кожного воїна;
- 5) офіцери самі мали приносити жертви богам, а солдати мали бути присутні при цьому;
- 6) військові знамена були святинею, вшанування їх було рівносильним вшануванню богів; також почесні військові знаки (вінки) мали язичницький характер;
- 7) поведінка солдат навіть у мирний час суперечила християнській

моралі, адже римське військо завжди складалося із грубих і схильних до насильства варварів. [Трофимлюк О. прот., 2014, с. 284]

Імператор-філософ Марк Аврелій у своїх роздумах ставить солдата та розбійника на один щабель. За свідченням Тертуліана у проконсула Скапулі розбещеність, насильство і грабунок солдат не знали меж. А Євсевій у своїй “Церковній історії” докоряє Максимину Дазі, правителю Сходу часів Діоклетіана, що він “війську дав волю потопати у всякій «похитливості та розпусті», а військових начальників підтримував у їхніх злочинствах та блудодіяннях” [Памфил, 2006, с. 502] Такий же характер мали традиційні ігри та жарти в війську.

Таким чином, військова служба для християн, згідно з канонічними постановами, вважалася недозволеною насамперед з причини її залежності від язичницької організації таборового життя і тільки частково через несумісність із принциповими основами християнського вчення.

Як бачимо, в християнських джерелах є надзвичайно багато образів та аналогій війни, що показують велику обізнаність визначних християнських авторів з її тонкощами. Тому необхідність та допустимість військової служби в більшості цих писань подається не однозначно, а тільки як факт, необхідний у ті чи інші моменти життя.

1.2. Феномен капеланства: історія виникнення, особливості та завдання військового священика.

Військове капеланство – історичне місійне покликання особливого значення, початки якого датуються IV ст. Св. Мартин Турський, шляхетний воїн тієї доби, зустрів однієї холодної зимової ночі перемерзлого жебрака. Не маючи грошей, він скинув з себе плащ, перетяв його наполовину мечем і віддав одну половину жебракові. Тієї ж ночі йому було видіння Христа, одягненого в цю половину плаща [Кротиков та ін., 2010, с. 53].

Наслідком цього чудесного видіння стало прийняття Мартином таїнства хрещення. Пізніше він став покровителем королівської династії Франції. Ту подобу плаща-покривала (капели – *capella*) святого Мартина носили в бій як знамено на честь присутності Бога, а охоронцем її був священик, тобто капелан, який піклувався про духовний стан короля. Ця історична подія породила у наш час загальноживаний терміни «капелан» та «каплиця», тобто спочатку як місце для збереження хоругви, а пізніше – боговшанування. Так науковці пояснюють зародження інституту капеланів в арміях християнських держав Західної Європи, де переважними віросповіданнями були католицизм і протестантизм [История философии, 1940, с.15-16]. Однак немає однозначних відомостей про те, коли перші духівники почали свою діяльність в українському війську.

З проповідницькою діяльністю апостола Андрія Первозванного, який, перебуваючи на території сучасного Києва, встановив на горі, де знаходиться зараз Андріївська церква, хрест і пророкував велике майбутнє християнству - церковна історія зв'язує появу християнства на Русі

Основним осередком де проживали перші християни на території сучасної України – був Херсонен, тобто, місто на території Кримського півострова, де свою пастирську діяльність плідно проводив єпископ Климент Римський (страчений в 107 році). Шанування Климента, як святого мученика, було поширено по всій території теперішнього Керченського півострова близько в II-IV столітті. Цей факт є одним з перших офіційних визнань віри Христової на теренах нашої держави, про віру якої писав блажений Ієронім (420 р.): “Холоди Скіфії палають полум'ям віри... гуни вивчають Псалтир, а риже і білоруське

військо готів возить за собою палатки церков” [Иероним Стридонський, блаж., 1889-1910, с. 401].

Християнство потрапило на Київську Русь у процесі торговельних, дипломатичних та воєнних зв'язків з Візантією. З цього моменту розпочався процес поєднання двох світоглядів та вплив однієї культури на іншу, тому, що відмінності в уявленнях давніх слов'ян про навколишній світ, місце людини в суспільстві базувались на власних, місцевих світоглядних позиціях.

Першим, хто охрестився з руських князів, був Аскольд у 867 році. Після свого хрещення та успішних походів на Візантію бажав запровадити у своїй державі християнство [Філософія, 1993, с. 2]. Деякі дослідники церковної історії вважають спробу князя Аскольда: "першим хрещенням Київської Русі", через що і появилася 61 єпархія на теренах Руської землі. Проте, у підпорядкуванні Константинопольському патріархату.

Пізніше в Константинополі, у 955 році охрестилася княгиня Ольга. Варто наголосити на тому, що в час хрещення княгині, на Русі вже існували церкви, та серед руських воїнів уже були християни. Підтвердження цього являється факт присутності на присяганні виконувати умови русько-візантійського договору воїнів дружини князя Ігоря, що присягали в церкві святого Іллі на Подолі [Моця та ін., 1996, с. 43]. Однак не зникли із Русі родоплеменні язичницькі релігії.

Офіційне хрещення Русі відбулось у 988 році, коли за наказом князя Володимира в річці Почайні, що впадала в Дніпро під сучасною Володимирською гіркою, було здійснено хрещення Русі. З Києва християнство поширилось у Чернігів, Володимир – Волинський, Полоцьк, Туров, Тмутаракань [Історія капеланства, 2017, ел. ресерс]

Хрещення Русі, відкрило дрові для співпраця держави та Православної Церкви, на території нашої країни. Новий, церковний вплив став впливовим на діяльність державного життя, тому, не міг обминути і Збройні Сили, як один із суб'єктів руської держави.

І вже під час походу половців у 1111 р. духовенство тісно співпрацювало із князівським військом: «Князь Володимир приставив попів своїх, щоб їхали

наперед війська й співали тропарі та кондаки Чесного Хреста та канон Святої Богородиці» [Крип'якевич 1992, с. 126].

Отже, співпраця духовенства та воїнів розпочала своє формування з зародженням християнства на Русі. Руське воїнство сприймалось тоді як свята доблесна рать, і називали її “христолюбивим”.

Серед святих, прославлених Православною Церквою — є багато воїнів, руських князів. Серед них небесний покровитель руського воїнства Юрій Переможець, пам'ять якого святкуємо 6 травня, святий рівноапостольний князь Володимир, і Борис та Гліб – князі, які першими зараховані до лику святих руської землі, князі Михайло та Гліб Чернігівські та інші.

У той час ворогуючі країни при укладанні мирного договору скріпляли цю угоду «святочною присягою» – «цілували хрест» у церкві. А промова священків підсилювала силу присяги. Чернігівський єпископ Онуфрій при такій нагоді казав священникам: «Хто від цього хресного цілування відступиться, нехай буде проклятий дванадцятьма Господніми святами» [Крип'якевич 1992, с. 40]. З благословення церкви, руське військо боролось під захистом священних прапорів та чудотворних ікон. Віра для руських воїнів, які були християнами, мала вагоме значення та вселяла в них надію і впевненість у перемозі священної своєї справи. Історія свідчить про те, що коли на Русь нападали татаро-монголи, то руські князі перед битвою, разом із своїми воєводами та дружиною відвідували монастирі, де довго та старанно молились і приймали благословення від церковних владик. А виступаючи у похід вони промовляли такі слова: «Або переможцем і усе від загибелі збережемо, або покладемо свої голови за святі церкви, за православну віру і за усю братію нашу християн» [Школа духовності, №1, 1999, с. 41].

З історії України читаємо, що після битви Святослав звершив тризну над полеглими воїнами, та приніс у жертву “за звичаєм полонених, чоловіків і жінок, які були спалені на багатьох вошницях, за язичницьким звичаєм своїх предків. Після цієї жертви, вони задушили декількох младенців і півнів, втопивши їх у водах Істру” [Лев Диакон, 1988 с. 78].

Коли князь Святослав повернувся з Болгарії, то знищив у своєму війську

всіх християн, серед яких були також священики, пославши до Києва наказ про руйнування церков [Татишев, 1962-3, Т.1. с. 110, Т.2. с. 241]

Літописці того періоду похід князя на степових кочівників розпочинали такими словами: "Це Бог уклав у серце князя ..." [Крип'якевич, 1992 с. 126]. А після битв воїнів, які загинули у ході бою, хоронили особливо святочно, за православною традицією. По усій Русі і на братських могилах будувались дерев'яні церкви, а згодом і монастирі.

З часом князів, що загинули, почали хоронити у церквах. А в пам'ять про битви відправлялись панахиди по загиблим, що стало традицією та одним із важливіших моментів патріотичного виховання майбутніх поколінь [Крип'якевич, 1992 с. 124].

У період Великого князівства Литовського та Речі Посполитої, військові відділи споряджались лише багатими, знатними людьми, які призначали для їх опіки свого (домашнього) ксьондза (так звані надвірні хоругви кресових магнатів).

У часи козацтва, на Січі постійно перебували духівники, які супроводжували козаків у сухопутних походах. Всюди, де розташовувалась Січ, будувався храм на честь Покрови Пресвятої Богородиці, свято якої було днем Запорізького війська.

Знайомлячись з діяльністю козацтва, козацьких старшин, гетьманів можна простежити їх відношення до церкви, і як з плином часу ці люди змінювались. З жорстоких, обездолених людей вони перетворювались у справжніх захисників віри, для яких "зрада козацтва, Батьківщини вважалися найтяжчим злочином" [Темко та ін., 1996, с. 6], меценатів, що турбувались про розвиток мистецтва, будували на власні кошти храми, обдаровували церкви, влаштовували школи в яких навчалися козаки.

У час, коли Січ опинилася під протекторатом турецького султана (1709-1734), душпастирську опіку православних здійснювали ченці з Афону, або з Константинополя. Тобто духовну опіку запорізьких куренів здійснювали тимчасово прикріплені православні священики. Причому, тісний симбіоз Православної церкви та козацького війська сформувався лише з початку XVII

століття (від Сагайдачного), а в початковий період історії козацтва, конфесійний склад війська був доволі строкатим: крім православних, значну частку становили католики, протестанти та мусульмани [Яворницький, 1990, т.1, с. 178].

До Петра Конашевича-Сагайдачного православний ухил військово-церковних відносин не був досить явним. Навіть більше, після того, як він у 1620 році записав усе козацьке військо до православного Київського братства, у війську залишалися католики. Яворницький згадує, що лише в 1632 році на загальній військовій раді низові козаки вирішили видалити всіх католиків із свого середовища. При цьому жодного насильства не було застосовано [Яворницький, 1990, т.1, с. 179].

Потрібно відмітити і той факт, що козацьке військо мало своїх священників-капеланів, а деколи й похідну церкву [Крип'якевич, 1992, с. 268]. Зображення козаків можна побачити на Іконі Покрови Січевої [Грушевський, 1992, с. 230].

Після занепаду козацької держави та з посиленням Московської влади залоги московських військ у великих містах мали, як правило, священника з Московії. Що ж до українських підрозділів, довгий час усе залишалось по-старому, навіть після підпорядкування української церкви московській. Реєстровими козацькими полками та мисливським військом Лівобережної України опікувалось місцеве духовенство.

З остаточним підпорядкуванням України Російській імперії та функціонуванням українського життя як складової цієї імперії душпастирська опіка воїнів відбувалась так само як і в Росії. З 1719 року в армії призначався обер-священик, а на флоті – обер-ієромонах. З 1858 року був впроваджений інститут головного священника армії і флоту, а з 1890 – протопресвітера військового та морського духовенства.

З виникненням імперії військо було доручене опіці державної церкви. На Січ імператорський указ про підпорядкування козацького духовенства обер-священику російської армії привезли в 1760 р. Але під час початої тоді ж російсько-турецької війни, запорожці ним нехтували. А згодом революційні події розвалили стару Російську армію, а разом з нею і інститут військового

духовенства. Період самодержавства змінився періодом войовничого атеїзму.

Проте церковний рух на Україні в цей час тісно переплівся із масовим національно-визвольним. Не знаходячи підтримку у керівництва Центральної Ради, яке нейтрально, а інколи і вороже під впливом соціалістичних ідей ставилось до вирішення релігійного питання, українське духовенство отримало його у представників української армії, так як у зв'язку з масовими мобілізаціями саме в армії сконцентрувалось основна маса дієздатної та національно-свідомої частини українського народу. Представники Православної Церкви приймали активну участь у громадському та політичному житті України. Показовим у цьому плані став, урочистий молебен, відслужений на честь відкриття III Всеукраїнського військового з'їзду в присутності делегатів військових частин [Матеріали наукової конференції, 1997, с. 110].

Після Всеукраїнського військового з'їзду національно-свідоме духовенство почало об'єднуватись навколо створеного ним "Братства Воскресіння Христа", яке на початку 1918 року перетворилось у Всеукраїнську Православну Церковну Раду, до якої увійшли і військові священники. Проте тісно співпрацювати їм не вдалось, через ряд різноманітних об'єктивних та суб'єктивних причин, та ліквідацією німецькими військами Центральної Ради.

Під час правління уряду Павла Петровича Скоропадського, співпраця із Церквою вийшла на новий рівень свого розвитку. У штатах військових частин передбачались посади полкових священнослужителів, а згідно наказу по армії Української Держави, част. 245 від 11 жовтня 1918р. 48 священнослужителів були призначені пан-отцями піших полків [Матеріали наукової конференції, 1997, с. 112]. Також Радою Міністрів був ухвалений закон про присягу військових на вірність Української Держави. В законі була присяга для військових християнської віри і обітниця для язичників та для військових, які не можуть дати присяги згідно з своєю вірою. А в Збройних Силах Америки існує вже майже 240 років – з 1775 року, коли Конгрес затвердив нові Статути армії країни. Але організаційно капеланська служба остаточно сформувалася наприкінці Першої світової війни. У 1918 р. був прийнятий закон, який встановив квоту служителів культу в Збройних Сил – 1 капелан на 1200 військовослужбовців, і на кожний

військовий округ ще 20 церковнослужителів [Лактанцій, 1848, с. 14].

Капелан – є повноцінним членом обох інституцій, як церковної, так і військової. Адже, без благословення свого єпископа він не може служити у збройних силах, бо найперше капелан має бути священиком. Виконувати функцію духівника. Військовий священик, хоч і належить до групи духовенства, але носить ту форму, що і ті, які передують в бойових умовах, тобто, як і військові, і є повноправним членом підрозділу. Його усі знають та поважають. Він є моральною і релігійною совістю й релігійним провідником для всього військового колективу [Автушенко, 2014, с. 3].

Душастирство та священство – завжди пробуджують та відроджують людські серця, наповнюючи любов'ю їхню душу. Адже, служіння людям саме таким способом – є найголовнішим завданням капеланства. “Один одному служіть, кожен тим даром, який прийняв, як добрі домоправителі різноманітної благодаті Божої” (1 Пет. 4:10), співпрацювати заради єдності у Ісусі Христі.

Служити – це бути істинним послідовником Христа, бо служіння – то неминучий наслідок нашої християнської віри, а вона виявляється через нашу любов. Сам Господь наш Ісус Христос дав нам і приклад, і силу служити. Він прийшов не для того, щоб Йому служили, але щоби самому послужити і віддати Своє життя, як викуп за багатьох. Він прийшов, щоб подарувати Свою Любов усім людям, незважаючи на їхній статус та місце в житті.

Осоливості військового капелана у сучасному світі: Капелан є людиною віри, співчутливим, людяним, не осудливим, терплячим, спокійним в екстремальних ситуаціях, уважним слухачем, за потреби – гарним організатором, лідером, який готовий послужити. Капелан – це той, хто завжди поруч та поважає інших. Він також в хорошому здоров'ї, морально стійкий, емоційно стійкий, має певний духовний досвід, чесний, надійний, впевнений у собі, поважає інших та уникає конфлікту та особистих інтересів.

Але, як пише італійський капелан Альдо дель Монте – “подекуди він іде навпомацки, виставивши вперед руки, з яких пішли віра і дух” [Альдо дель Монте, 2000, с. 19].

Важливо усім пам'ятати, що капелан – не офіцер з питань добробуту,

виховної роботи чи морально-психологічного забезпечення воїнів, не офіцер з питань інформаційної чи освітньої підтримки, хоча в деяких країнах серед обов'язків військового капелана є навчання для військових з етики, яке проводить капелан. Капелан – не несе відповідальності за процес спорту чи відпочинку, хоча подекуди може організовувати і такі заходи. Не повинен піклуватись про харчування військовослужбовців. Капелан не може бути довіреною особою військового підрозділу, хоча такий інститут є в німецькій армії), не може бути скарбником у підрозділі. Капелан не несе відповідальності з питань відносин між людьми, який повинен вирішувати конфлікти і вчити військових самим долати їх.

Православні капелани – це унікальне військо проповідників Христових. Головне завдання капелана – це привести до Бога тисячі військових та їхніх рідних, що служать своїй державі та захищають її, де б вони не знаходились.. Адже душі військових повинні мати те саме духове насичення, що і звичайні цивільні парафіяни.

Православний капелан мусить задовольняти всі потреби військових. Він, як і парафіяльний священик, звершує повний літургичний круг релігійних богослужінь: звершує Таїнства, проповідує, несе людям розраду і добру пораду, відвідує хворих, підносить дух засмучених людей проповідуючи їм Воскреслого та Прославленого Христа.

1.3. Моделі військового капеланства

Для розгляду даного питання ми звернулися до дослідження, проведеного Тетяною Калениченко та Русланом Коханчуком у праці: “Бути поруч”.

У кожній державі є своє унікальне військове капеланство, яке формувалось впродовж роки, зважаючи на історично-конфесійне життя суспільства, стан взаємовідносин між церквою та державою, розробки свого національного, державного законодавства.

Національна модель – визначає питання: “Кому військовий священник більше підпорядковується, Церкві чи Державі?”. В загальному, ця модель схильна в сторону як державного регулювання, так і до відносно більшої свободи Церкви [Калениченко та ін., 2017, с. 15].

Кожна модель визначається вибором одного з варіантів, у різних сферах поданих нижче.

Розглядаючи кожну модель, можна побачити, що вона визначається вибором одного з варіантів, у різних сферах, таких як:

1. У нормативній сфері капеланство може регулюватися Державою, тобто: Конституція, закони, указами урядів, військовими нормативними актами та ін., або Церквою (кожною окремо чи якоюсь міжцерковною радою). Крім цього може бути конкордат між Церквою і Державою, який забезпечує також духовну опіку своїх захисників.

2. Багатоконфесійна або моноконфесійна капеланська модель.

Багатоконфесійна модель – є для капеланів різних церков, тобто «єкуменічна структура», є окремо для кожної церкви, тобто «конфесійна структура», або ж змішана структура – це коли більшість церков мають свої структури, а деякі з них поєдані у віровченні, наприклад католики, протестанти та інші.

3. Капеланська модель також визначається в залежності від схильності в бік Церкви або Держави. Тобто, капелани за своїм соціальним статусом можуть бути військовими – це офіцери, прапорщики чи просто солдати, або цивільними людьми. Причому цей вибір не впливає на те, чи носить капелан військовий одяг.

5. Змішана модель, яку зазвичай обирають більшість країн. Адже, в армії служать капелани-військовослужбовці, які забезпечують основну потребу в духовній опіці, та в якості допоміжних – цивільні капелани за трудовим договором на певний, визначений термін, [Калениченко та ін., 2017, с.16].

Капеланську структуру також розрізняють як: «прикріплена» та «територіальна».

Прикріплена – це структура говорить про те, що капелан закріплюється за певною військовою частиною або «військовою» парафією. Адже, кожна військова частина – це парафія, яка складається із солдат та інших військовослужбовців.

Територіальна структура – це коли капелан закріплюється за певною релігійною парафією на конкретній території, і всі військові об'єкти, які знаходяться на цій території – підпадають під юрисдикцію капелана.

Для кращого розуміння капеланської структури, автори книги “Бути поруч”, зробили таблицю, яку ми бачимо ниче:

	Військовий ухил	Церковний ухил
Прикріплена	Капелани в батальйонах, бригадах, корпусах...	Капелани, закріплені за окремими військовими частинами або «військовими парафіями»
Територіальна	Капелани у військових гарнізонах, оперативних командуваннях...	Капелани місцевих парафій опікуються військовими частинами в межах їх території, визначеної церквою

[Калениченко та ін., 2017, , с.17].

Щоб зрозуміти, яка структура є в тій чи іншій армії, потрібно знати де знаходиться храм, в якому капелан проводить богослужіння?.

Проаналізувавши капеланство в різних арміях світу, ми побачили, що жодна капеланська модель не повторюється. Адже, історично складалися різні моделі капеланства, виходячи з культури певного народу. Найчастіше ми можемо почути про “американську” та “європейську” капеланську модель, які ми

розглянемо нижче:

а. Американська модель військового капеланства

Вже в ранній американській історії лідери країни зрозуміли, що військовослужбовцям просто необхідні їхні власні пастори, що знають військову специфіку. Тому був заснований корпус армійських капеланів. Потім виник військовий флот і з'явилися морські капелани. Порівняно недавно виникли військово-повітряні сили, і був створений корпус військово-повітряних капеланів. Усі ці інститути існують окремо в рамках своїх командувань. Але й у них є свої підрозділи відгалуження. Наприклад, є корпус капеланів берегової охорони, відділення капеланів у школах для торгових судів, плавбаз тощо. Суть служіння військових капеланів – це вести релігійну і духовну підтримку військовослужбовців.

В американській армії капелан – це штабний офіцер, підлеглий командирові. Його обов'язки мають особливий характер, він займається справами, що стосуються релігії, норм морального поведіння, етики, а також моралі в його релігійному розумінні [Алещенко, 2008, с. 82].

Інститут капеланів у батальйоні – це насамперед, група релігійної підтримки підрозділу, що складається з капелана та його помічника. Вони разом пересуваються в зоні бойових дій батальйону, надаючи релігійну підтримку командирові і підлеглим, офіцерам штабу, сержантам та солдатам батальйону. Помічник капелана забезпечує безпеку групи і служить водієм для капелана, також він виконує функції, що стосуються релігійної підтримки воїнів.

Командний сержант-майор – старшим сержантом та радником командира в справах неофіцерського складу, адже він найкраще знає найважливішу інформацію про солдатів. У співпраці з командним сержант-майором, капелан здатний допомогти солдатам вирішити багато проблем ще до того моменту, як вони потраплять на офіційний розгляд [Алещенко, 2008, с. 82].

Старшини — це перші сержанти, які здатні допомогти капелану на етапі раннього визначення проблем солдата. Під час боєвих дій, перші сержанти також відіграють важливу роль – вони контролюють рівень стресового стану в бойовій ситуації. Потрібно зазначити, що під час боєвих дій капелан тісно

співпрацює з військовослужбовцями медичного взводу, для того, щоб надати релігійну підтримку пораненим і медичним працівникам, які піклуються про них.

До основних обов'язків капелана входить: підготовка оцінки релігійної підтримки та програми здійснення релігійної підтримки, надання цієї програми у формі додатка для включення її до бойового наказу, проведення та координування заходів у тих випадках, якщо виникають розбіжності у віросповіданні. Також, капелан встановлює зв'язок і координацію релігійної підтримки з групами релігійної підтримки підрозділів вищого рівня та з групами власних флангів, проводить відповідні релігійні служби, обряди, таїнства, ритуали, богослужіння, надає пасторську опіку солдатам, особливо пораненим, він забезпечує релігійну підтримку солдатів інших підрозділів, що діють у зоні операцій батальйону, створює солдатам необхідні для них релігійні умови та проводить відповідні служби вшанування пам'яті і поховальних служб, а також церемоній патріотичного характеру [Алещенко, 2008, с. 85].

Капелан дає поради командирю, що стосується релігійних питань, норм морального поведіння, етики, а також моралі в його релігійному розумінні, повідомлюючи командира та особовий склад штабу про вплив існуючих релігійних груп на подальші дії підрозділу.

Капелан співпрацює з першим сержантом і лікарем батальйону в рамках програми підтримки психологічного стану батальйону, включаючи підготовку командирів підрозділів, що впливають на запобігання впливу стресових ситуацій у солдатів.

Становить інтерес типовий графік роботи капелана з початку службового дня: сніданок, планерка в капітана, а потім відвідування військовослужбовців, що мають проблеми. Його можуть викликати в штаб для консультацій або з якихось невідкладних справ, або в нього може бути особиста зустріч з капітаном чи командиром на його прохання. Три години на день капелан вивчає Біблію і по декілька годин на день знаходиться у підрозділі, розмовляючи з військовими. Також у частині є люди з постійними проблемами, і кілька годин на день капелан проводить з ними. Щовечора він проводить заняття в біблійних

групах чи богослужіння, а католицький капелан проводить щоранку меси.

До обов'язків капелана при роботі у підрозділі в першу чергу входить турбота про родини військовослужбовців.

У місцях дислокації підрозділу капелан підбадьорює й інформує групи підтримки родин, ознайомлює з політикою уряду США і з місцевими розпорядженнями щодо визначених правил, допомагає відділу кадрів у проблемах, пов'язаних із турботою про родини, надає сприяння родинам солдат при налагодженні зв'язку з місцевими відомствами підтримки, такими, як: організація “Червоний хрест”, “Служба підтримки співтовариства військовослужбовців” та “Служба з питань допомоги військовослужбовцям у надзвичайних ситуаціях”. [Алещенко, 2008, с. 887].

Капеланам забороняється виконувати деякі задачі. Вони не повинні виконувати такі обов'язки: офіцера зв'язку, офіцера з питань спорту, офіцера з питань, пов'язаних з вживанням алкоголю чи наркотиків, офіцера з питань реєстрації смертних випадків, офіцера з питань добробуту чи морального стану, офіцера з питань інформації чи освіти, офіцера, відповідального за повідомлення найближчим родичам про смерть військовослужбовця, офіцера, відповідального за питання харчування, особистих справ, відносин між людьми чи питання про рівні можливості. [Алещенко, 2008, с. 88].

Проаналізувавши амереканську модель, можемо сказати, що вона є трохи специфічною та затратною, адже для кожного виду збройних сил створено своє капеланство. Американська капеланська структура прикріплена до військової. Капеланське служіння армії США – більш підпорядковане державі, екуменічне, з великою перевагою представників протестантських церков, з капеланами-офіцерами від лейтенанта до дивізійного генерала, над якими один із них вибирається старшим.

Також в капеланстві присутні велика кількість різних релігійних деномінацій, навіть піднімалось питання – чи допустити сатанинського капелана для служіння в армії.

б. Європейська модель військового капеланства

На противагу амереканський – європейська модель військового капелана віддає перевагу Церкві. Як правило, при цьому капеланство носить конфесійний характер. Кожна церква визначає свого головного військового капелана, (зазвичай це єпископ). В європейському капеланстві присутні лише ті церкви, які мають вплив на суспільство і їхній внесок в національну культуру є значним. Капеланський статус формується на основі договору між Церквою та Державою, що закріплюється законом [Калениченко та ін., 2017, с.18].

Військово-політичне керівництво розглядає інститут капеланів як найважливіший інструмент, який робить серйозний вплив на формування моральних принципів і норм поведінки, що виховує особовий склад збройних сил відповідно до діючих у даному суспільстві моральних норм. Релігійний вплив спрямовано на формування у військовослужбовців таких якостей, як відданість, дисциплінованість, терпимість, фізична й духовна гармонія, високий моральний дух, самовіддача й самовідданість, а також на забезпечення відповідності морально-психологічних якостей необхідним нормам.

На думку військових експертів на сучасному етапі релігійний вплив у збройних силах як одна з форм створення високої морально-психологічної стійкості у військовослужбовців повинен ще більше підсилитись, що дозволить закріпити в особового складу стереотипи необхідної поведінки й автоматизму при виконанні поставлених задач, як “не підлягаючі сумніву” [Гуманізація взаимоотношень воєннослужащих, 1995, с .25].

“Опікою про душі військових” називають німці роботу військових капеланів. Під час Першої світової війни один із богословів наголошував: “Польова пастирська служба являє собою безцінне благо не лише з погляду релігійного чи морального, але й у суто військовому відношенні. Адже, віруючий солдат, який захоче безумовну довіру та послуг до своєї церкви та свого духовенства, переносить цю довіру і на ту справу, яку освячує духовенство” [Данилов, 1991, с. 12]. Певний досвід релігійного впливу було накопичено в Німеччині під час підготовки і ведення Другої світової війни.

Виходячи з наявного досвіду командування Бундесверу, зрозуміло необхідність духовної опіки військових. В серпні 1956 року Міністр оборони

ФРН підписав директиву 66/1 про організацію військово-церковної служби у військах. І лише в липні 1957 року Бундестаг прийняв закон “Про духовне обслуговування армії”.

У німецькій армії вищими церковними органами збройних сил є управління католицького військового єпископа та управління євангелістського військового єпископа. Відділ військово-церковної служби Міністерства оборони ФРН здійснює загальну координацію їх діяльності та вирішує адміністративні проблеми і матеріально-технічне забезпечення [Алещенко, 2008, с. 89].

Значний час служба німецьких капеланів була залежною від державної протестантської Церкви. Нині держава, Євангелістська церква та “Святий престол” мають партнерські стосунки. 95% німецьких військовослужбовців – віруючі. Слід наголосити, що діяльність військового католицького єпископа спирається на правові основи Конкордату з Ватиканом, що був укладений ще Німецьким Рейхом 20 липня 1933 року.

Безпосереднім релігійним вихованням особового складу займаються майже 300 військових священиків. Вони не є кадровими військовими і в мирний час не зобов’язані носити військову форму. За своїм правовим статусом вони прирівнюються до державних чиновників. Священики укладають контракт з Міністерством оборони строком на 6-8 років (продовження договору допускається не більш ніж на 4 роки). Не обмежується строк служби лише для: воєнного генерального декана, воєнного генерального вікарія, начальників відділів у виконавчих релігійних органах, деканів військових округів.

Священиком Бундесверу може стати священик, який є громадянином Німеччини, не старше 35 років, має трирічний стаж священика, має теологічну освіту і витримав тримісячний випробувальний термін. Після призначення священик протягом одного місяця навчається на спеціальних курсах.

Обов’язком капеланів у ФРН є також духовна опіка над дружинами і дітьми військовослужбовців. У війську суб’єктами їх впливу є всі особи від солдата до генерала. Це підтримується військовим командуванням та політичним керівництвом Міністерства оборони ФРН. В Бундесвері чітко регламентовані як привілеї, так і сувора відповідальність Церкви за зміст її діяльності. Військові

пастори мають право супроводжувати солдат на маневрах, у закордонних відрядженнях, а згідно з останніми директивами Міністерства оборони ФРН навіть у військових діях, які проводяться в рамках місій ООН. За оцінкою німецького військово-політичного керівництва, діяльність священників у Бундесвері сприяє зміцненню військової дисципліни, ефективній морально-психологічній підготовці особового складу до можливого ведення бойових дій, формування сприятливого психологічного клімату у військових колективах [Алещенко, 2008, с. 89].

Збройні сили Канади мають чітко регламентовану військово-капеланську службу, яка діє із законом та адміністративними наказами Міністерства Національної оборони та Головного управління Національної оборони.

Усі справи, що стосуються духовно-гуманітарної опіки у збройних силах Канади, є у віданні Канадської Ради Комітету Церков з питань капеланської служби, яку очолює Генеральний секретар.

У Раді представлені такі віросповідання: Англійська Церква Канади, Баптистська Федерація Канади, Лютеранська Рада в Канаді, Пресвітеріанська Церква в Канаді та Рада об'єднаних Церков Канади. Списки їх представників перебувають у Генерального секретаря Канадської Ради Комітету Церков з питань капеланської служби. [Алещенко, 2008, с. 89].

Військовий архієпископ римо-католицької церкви Канади, призначений на пост Папою Римським 28 жовтня 1987 року. Для Канади характерна дуже жорстка регламентація фінансової діяльності капеланської служби. Суворозвітність є нормою і 50% всіх пожертвувань обов'язково відсилається до Головного управління Національної оборони Канади. Вимагається звітність і про іншу діяльність капеланів, адже, крім душ пастирства, вони здійснюють і ще ряд соціальних функцій (реєстрація шлюбу, хрестини та ін.). Таким чином, керівництво Збройних Сил багатьох країн все більше уваги приділяє інституту професійних військових священників.

Незалежно від особливостей країн і типів конфесій основна функція релігійної діяльності в зарубіжних арміях полягає в задоволенні духовних потреб

військовослужбовців і усунення можливих конфліктів між їх свідомістю і характером тих завдань, які вони виконують. Більш того, цілеспрямоване виховання в найбільшій мірі сприяє зміцненню військової дисципліни, підтримки морально-бойового духу в екстремальних умовах, особливо в воєнний час. [Алещенко, 2008, с. 90].

Бій розглядається військовими фахівцями, як найскладніше психологічне випробування, яке здатне морально надламати будь-якого військовослужбовця.

Під час такого випробування, не тільки солдати, але й офіцери опиняються в досить складній і невизначеній обстановці, де існує ризик для життя, що загрожує нервовими стресами, реальною можливістю отримати поранення і навіть загинути. У зв'язку з цим зарубіжні експерти вважають, що постійна присутність поряд священика надзвичайно важлива для всіх, хто бере участь в бою.

Керівництво Збройних Сил європейських країн впевнене, що військові священики здатні позитивно впливати на духовний і морально-психологічний стан особового складу, тому і приділяють таке велике значення інституту військових священиків.

Проаналізувавши американську і європейську моделі військового капеланства, потрібно наголосити на тому, що загальної доктрини для капеланських служб не існує, навіть у країнах НАТО моделі капеланства різняться. Кожна держава має свій унікальний формат служби духовної опіки військовослужбовців, побудований відповідно до ментальності й історичного розвитку народу.

При побудові своєї капеланської служби Україна має використовувати не тільки зарубіжний досвід, який набувався впродовж роки а в першу чергу відштовхуватися від духовних традицій нашої держави та також досвіду, отриманого під час бойових дій на сході України.

РОЗДІЛ 2.

ВПРОВАДЖЕННЯ КАПЕЛАНСТВА У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

2.1. Душпастирська опіка в українській армії: завдання, зміст та основні функції військового капелана.

Душпастирська опіка по-різному сприймається представниками різних Церков. У зв'язку з цим існує потреба досягнення згоди між учасниками "...на спільних для всіх конфесій фундаментальних принципах і догматичних положеннях заради покращення морально-психологічного стану військовослужбовців, працівників Збройних Сил України, членів їх сімей та зміцнення обороноздатності України", як зазначено у "Меморандумі про співпрацю у справах душпастирської опіки військовослужбовців Збройних Сил України", сприятиме налагодженню спільних дій. Адже проблема завдань та змісту душпастирської опіки має різний релігійно-конфесійний вимір, а відповідно і різне тлумачення. Так, православна модель своїм змістом значно відрізняється від католицької та протестантської.

Поняття "душпастирство" складається з двох термінів: "душа" і "пастир".

Категорія "душа" відбиває історично змінні погляди на психіку і внутрішній світ людини в релігії та ідеалістичній філософії і психології – поняття про особливу нематеріальну субстанцію, незалежну від тіла [Философский энциклопедический словарь, 1983, с. 186].

Дефініція "душа" увібрала уявлення, віру в те, що наші думки, почуття, воля, життя зумовлені чимось відмінним від тіла, хоча і пов'язаним з ним. У релігії під душею розуміється дана Богом безсмертна, духовна, безтілесна і незалежна від тіла сутність (природа) людини, активна основа, яка, знаходячись у тілі, визначає індивідуальні здібності та особистість людини, оживляє (надихає) її, а покидаючи – несе смерть, сама ж переселяється в потойбічний світ для довічного життя [Новейший философский словарь, 2001, с. 228].

В біблійній мові "Душа" – це часто життя. Душа – найголовніше в людині, бо "Яка бо користь людині, якщо вона здобуде весь світ, а душу свою занапастить? Або що дасть людина за душу свою?" (Мф. 16:26), тому часто це

синоніми [Огієнко І., митр., 1979, т.1, с.363]. З “душею” мислителі минулого нерідко ототожнювали духовний світ людини. В новоєвропейській філософській думці термін “душа” став вживатись для позначення внутрішнього світу людини, її самосвідомості.

Важливою спорідненою до категорії “душа” є поняття “духовність”, яку визначають як індивідуальне виявлення у системі мотивів особистості двох фундаментальних потреб: ідеальної потреби пізнання (світу, себе, смислу призначення свого життя) й соціальної потреби жити, діяти для інших людей. Людина духовна в тій мірі, в якій вона замислюється над цими питаннями і прагне дістати на них відповідь [Гончаренко, 1997, с. 105].

Дефініція “пастир” застосовується по відношенню до духовенства – “осіб в сані священства”. Пастир – це священник, керівник пастви (парафіян).

Митрополит Іларіон (Огієнко) говорить, що пастир – це опікун, учитель, управитель, наставник, культурно-освітній діяч, духовний і громадський провідник, приятель і дорадник.

Термін “душпастир” у перекладі з німецького Seelenhirt означає “пастух душ”. Значення слова “пастух” є цілком переносне. У Палестині, як і в українців пастух вважався великою особою в громаді. Тому постала така метафоричність в Священному Писанні, зокрема щодо особи Пастиря. Адже Ісус Христос Ототожнює себе Добрим Пастирем: "Я Пастир Добрий! Пастир добрий кладе життя власне за вівці. А наймит, і той, хто не вівчар, кому вівці не свої, коли бачить, що вовк наближається, то кидає вівці й тікає, а вовк їх хапає й полошить. А наймит утікає тому, що він наймит, і не дбає про вівці. Я Пастир Добрий, і знаю Своїх, і Свої Мене знають. Як Отець Мене знає, так і Я Отця знаю, і власне життя Я за вівці кладу." (Ін. 10:11-15). Протопресвітер Георгій Шавельський, підкреслюючи сутнісний підтекст метафоричності пастирської діяльності, додає, що “сама метафора, яка узята із вівчарського побуту, натякає на ту рису керівної пастирської діяльності, коли увага пастиря звернена на кожну вівцю окремо”.

Дослідження проблеми душпастирської опіки над військовослужбовцями не обмежується розглянутими дефініціями. Категоріальний апарат військово-релігійної проблематики включає такі основні

поняття, як: релігія, релігійний чинник, релігійна практика, церква, релігійна організація, військовий священик, капелан, військово-церковна служба, релігійне виховання військовослужбовців, релігійна ситуація, релігійність, релігійні потреби військовослужбовців тощо. Коротко розглянемо деякі з них.

Ми не будемо розглядати всі ці важливі категоріальні поняття. Принагідно, приділимо увагу деяким фундаментальним поняттям. А саме, поняття – “релігії” походить від латинського *religio*, що означає “набожність”, “святиню”, “предмет культу”. Релігія розглядається як форма суспільної свідомості, світогляд, ідеологія, світовідчуття, суб’єктивне відтворення об’єктивної реальності, особливий особистісний стан людини, специфічне відношення до трансцендентного і надприродного, та пов’язана з ним система відносин, спілкування з божественним світом, входження до трансцендентного, вступ до сфери Святого буття та інше.

За підрахунками богослова Олександра Меня, у літературі є понад 70 різних визначень релігії та безліч теорій її виникнення.

Основним поняттям у сфері душпастирства у Збройних Силах України, є термін “військовий священик”, який уособлює суб’єкт душпастирської діяльності у Збройних Силах. Разом з цією категорією у науковій і релігійній літературі та публікаціях, де порушується питання про відродження інституту військового духовенства у ЗС України, часто вживається дефініція “капелан”.

Термін “капелан” походить з латинської *capellanus* – священик, або *capella* – каплиця – невеличка споруда без вівтаря для відправлення молитов. За іншою версією, дефініція “капелан” є похідною від латинської “*sarra*”, що означає мантия, плащ. Раніше капеланом називали клірика Меронгвінського палацу, який оберігав мантию святого воїна Мартина Турського – покровителя Франції [Кротиков та ін. 1993, с. 9].

Особливої значущості “капеланське” питання набуває щодо вибору назви та найменування майбутнього інституту душпастирської опіки військовослужбовців у Збройних Силах України. Вивчення лексичної сторони питання та етимології слова “капелан” однозначно доводить його причетність до католицьких священиків. Застереження щодо присутності в козацьких

реєстрових полках військових священників, яких називали військовими капеланами, свідчить скоріше про факт підпадання українських земель під католицький духовний вплив, ступінь розповсюдженості іншомовного поняття “капелан”, розмиті межі його вживання на той час, ніж його лексично-етимологічне походження. Таким чином, можна стверджувати, душпастирська опіка з її настановами на антропоцентризм, які є основними в душпастирстві, на жаль, залишилася лише тенденцією у діяльності православного духовенства.

Системна пастирська робота з людиною так і не знайшла підтримку у певній масі духовенства. Іншими словами, у сучасному світогляді духовенства можна спостерігати зіткнення двох тенденцій: перша – це сполучення в діяльності священника комплексу дій щодо пастирського служіння та богослужбової діяльності. Друга тенденція цілком пов’язана з намаганнями деяких священників обмежити свою діяльність виконанням суто літургічних функцій. Таке теоцентристське обмежене розуміння функцій військового духовенства вносить значні труднощі у процес подальшої взаємодії Війська і Церкви, негативним чином впливає на перспективи впровадження інституту душпастирства у Збройних Силах України.

Протопресвітер Георгій Шавельський у своїй праці “Вспоминання” пише: “священнослужителі, здебільшого, обмежували свою пастирську працю церковно-богослужбовою справою: здійсненням богослужінь в храмі і відправленням треб... Проповідь, коли вона виголошувалася в церкві, майже завжди була абстрагованою і, так би мовити, надземною: в ній багато говорилося про те, як людині потрапити в Царство Божіє, вона мало торкалася того, як їй гідно жити на землі” [Кротиков та ін. 1993, с. 13]. .

Розгляд даного питання припускає послідовне вирішення декількох важливих методологічних питань.

По-перше, феномен душпастирства у збройних силах уособлює різновид, комплекс гуманітарної діяльності релігійних організацій серед військовослужбовців щодо задоволення їх релігійних потреб, вирішення проблем людини в умовах військової служби, створення сприятливого спонукально-мотиваційного комплексу реалізації її особистісного потенціалу.

Душпастирство є механізмом включення (запуску), розкриття неабиякого соціального потенціалу людини. На думку протопресвітера С. Ярмуса, душпастир має “...знайти доступ до тайників людської душі і там торкнутися Богом уложеної “релігійної закваски”, отого невмирущого зерна життя, священної іскри життя, – там він може знайти і пустити в рух неймовірно великі сили” [Коханчук, 2000, с. 17].

По-друге, слід усвідомлювати, що залучення до складу війська представників духовенства автоматично вирішує проблему душпастирської опіки військовослужбовців лише на перший погляд. Йдеться про те, що наявність священника у війську є необхідною, але не достатньою передумовою душпастирської діяльності.

Йдеться про різне уявлення про священство і душпастирство. Дослідник душпастирства протопресвітер Степан Ярмусь (Канада), який у 1994 р. викладав цикл лекцій на теми православного душпастирства студентам Київської духовної Академії на прохання її ректорату, так визначив цю сутнісну різницю: “Розрізнення між священством і душпастирством, на перший погляд, може видаватися дивною спробою, але це розрізнення – дійсне і не пошкодить ознайомитися, в чому це розрізнення полягає. Священство та поняття про нього “нагадує нам царину іншого світу, світу небесного, торжественного, божественного. А душпастирство ставить перед нами світ потреб людини, часто царину проблематичного, навіть трагічного. Священство також природно асоціюється із сферою святкового; а душпастирство із сферою упавшого, терплячого, потребуючого порятунку, розради й спасіння”. Тут говориться не про навмисне приниження священнослужителів, які присвятили своє життя служінню Церкві, а про визначення дійсної ціни душпастирства, усвідомлення його значення.

Феномен душпастирської опіки “ставить душпастирів у як найближчий контакт з людиною, з її душевним станом та з її потребами”. Об’єктом душпастирської діяльності постає людина, в армійських умовах – військовослужбовець. Душпастирська опіка воїнів, за великим рахунком, уособлює окремий напрям релігійної та гуманітарної діяльності духовенства в

армії, передбачає роботу з конкретною особистістю. Душпастирству притаманний переважно індивідуальний характер. Пастир мусить стояти на сторожі не тільки суспільних потреб, що торкаються його пастви, але і індивідуальних потреб кожного члена його духовного середовища.

По-третє, важливим методологічним аспектом проблеми душпастирства є неможливість ототожнення будь-якої душпастирської діяльності з такою, яка буде мати благодіючі наслідки. Душпастирська діяльність духовенства у війську має ґрунтуватися на певних моральних засадах, дотримання яких має принциповий, сутнісний характер.

Основні вимоги, що визначають сенс душпастирської діяльності у Збройних Силах України, можна виділити такі:

1. Необхідність дотримання духовенством вимоги граничної жертвності у пастирському служінні. Як наставляв св. Іоан Златоуст, пастирство є вищим за піст, вищим за зовнішні подвиги, воно є мучеництвом.

2. Наявність в пастирському служінні особливої якості, що надихає пастиря і є головною – “духовне горіння”, що підкріплюється певними знаннями, навичками та уміннями. “Я священник, – стверджував польовий духівник о. Василь Лаба, – і повинен бути світильником, що світить, а не блимає чи коптить”.

3. Скрупульозне додержання священником моральних норм, слідування пастирським чеснотам, серед яких виділяються безкорисливість, самопожертва справі, сумлінність, добросердість, жалісливість, налаштованість на людське горе, на людські страждання тощо.

4. Наявність у священнослужителя особливих властивостей пастирського покликання, що надають діям пастиря саме пастирський характер. Такою властивістю є пастирська жаліслива любов. Саме до цих властивостей пастирського покликання капелан Василь Лаба відносив наявність у пастиря такої якості, як святість, а також вміння діяти “освячуючою ласкою” [Лаба В. свящ. 1965, с. 54]

Душпастирські стосунки з паствою мають будуватися на засадах дотримання духовенством вищезгаданих вимог. При їх дотриманні “священник не буде тільки “служителем культу”, але дійсним душпастирем і то душпастирем

добрим”.

Цікавими є основні елементи змісту душпастирства. До характерних рис феномену душпастирства належить наявність в його структурі виховної діяльності щодо формування релігійно-моральної та патріотичної свідомості військовослужбовців. Характерною особливістю душпастирської діяльності священника, яка впливає із відповідної функції релігії, є її психотерапевтичне наповнення. Психологія “дійсного душпастиря”, “доброго душпастиря” – це “психологія лікаря, знавця людської душі”.

Митрополит Іларіон (Огієнко) наголошує: “Священик – це лікар душ людських”, а на думку протопресвітера Степана Ярмуся “Священик – душпастир, – то духовний лікар” [Іларіон (Огієнко) митр, 1979. т.1, с. 103].

Тому, душпастирська діяльність є особливим видом діяльності військових священників, якому властиві такі ознаки як антропоцентризм, служіння людям, реалізація людських інтересів, пріоритетів і цінностей в усіх сферах життєдіяльності особистості та суспільства.

Метою душпастирської опіки військовослужбовців у Збройних Силах України є задоволення релігійних потреб віруючих військовослужбовців, забезпечення конституційних прав і свобод громадян у їх відповідності світовим, європейським стандартам в гуманітарній сфері життєдіяльності суспільства у цілому та в Збройних Силах України зокрема, створення сприятливих умов щодо реалізації особистісного потенціалу громадян в умовах військової служби.

Серед основних функцій військового капелана у Збройних Силах України можна виділити такі: релігійно-виховну, духовно-патріотичну, психолого-профілактичну, духовного наставництва (керівництва), соціально-добродійну функцію та задоволення релігійних потреб військовослужбовців [Владиченко, 2014, с. 182].

Таким чином, душпастирська опіка над військовослужбовцями є елементом релігійної практики і репрезентує єдиний душпастирський комплекс, який уособлює гуманітарну за характером, духовно-релігійну (переважно позабогослужбову), духовно-патріотичну, психолого-профілактичну та добродійну діяльність релігійних організацій з метою налагодження системного

духовного наставництва (керівництва), моральної і духовної підтримки та психологічної корекції (реабілітації) військовослужбовців, задоволення їхніх релігійних потреб.

2.2. Конституція України та правові документи про врегулювання капеланської служби у Збройних Силах України

Із здобуттям незалежності, Україна продовжує відроджувати свої давні традиції, разом із реорганізацією різних важливих державотворчих структур. Відповідно до цього почала змінюватись та вдосконалюватись і військова структура Української Армії. Глибоко усвідомлюючи важливість духовного виховання серед військовослужбовців, як невідомної частини військового виховання в цілому, піднімалось питання відродження та формування військового священства.

Тому з перших років існування незалежної України, розпочалась плідна співпраця релігійних та державних організацій для того, щоби задовольняти духовні потреби солдатів, як своїх захисників. Слідкувати за тим, щоб вони мали право на релігійну свободу, включаючи відвідування культових споруд, участь у релігійних обрядах, які звершуються душпастирів, тієї чи тієї релігійної конфесії.

Закон України передбачає право усім солдатам Збройних Сил користуватися свободою віросповідання. Це право прописане у 6 статті “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей”, у 17 статті цього Закону “Про Збройні Сили України” та у статті 21 Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” [Про Збройні Сили України, 1991, с. 38]. Цей закон передбачає право кожному, хто є військовозобов'язаним відкрито сповідувати свою релігію та забезпечує повне право під час проходження служби відвідувати свої релігійні структури.

З початку проголошення Української держави незалежною, на законодавчому рівні проголосили право на релігійну свободу для усіх військовослужбовців, але ще небуло нормативно-правової бази, яка б мала конкретний механізм щоб забезпечити ім це право.

Серед представників, які розглядали це питання, виділялися прихильники та противники думки щодо присутності представників церков і релігійних конфесій на території військових частин. Одна частина прихильників підтримала та відстоювала концепцію запровадження інституту капеланства до

структури Збройних Сил України, інша говорила про співпрацю нарівні військових частин та представників церков і релігійних конфесій [Владиченко, 2014, с. 183].

Рішення щодо запровадження інституту військового духовенства в Збройних Силах України, в першій половині 1990-х років, не було ухвалено у зв'язку з тим, що на той час не було чіткого механізму у церковно-військового співробітництва та незадовільним станом міжконфесійної ситуації в Україні.

Розвиток взаємодії церков і релігійних організацій зі Збройними Силами України можна поділити на три періоди, які чітко показують їхню роботу та її розвиток.

У перший період, коли Україна почала існувати, як незалежна держава – була організована співпраця релігійних інституцій з Збройними Силами, яка по суті до 2000 року, була ще не сформованою та немала ніякого впливу на військову структуру Збройних Сил України. Вже після 2000 року, діяльність православної церкви поступово набуває ефективнішої співпраці між усіма конфесіями, та зайняла зручну, домінуючу позицію щодо релігійних організацій.

Результати досліджень громадської думки у даний період, показують достатньо високий відсоток підтримки представників релігійних конфесій ідеї військово-релігійного співробітництва. Тобто, усі релігійні організації розуміючи, що у війську служать їхні парафіяни не хочуть, щоб вони залишились без духовної опіки. Також інститутом соціології Національної академії наук України у 1992 році досліджено соціальне ставлення до співпраці в збройних силах – майже 80% вважали присутність священнослужителя в Українській армії дуже потрібною та ефективною, що і змотивувало їх розвиватись у цьому напрямку та домовлялись про співпрацю з конкретними структурами Збройних Сил України. Церкви, які одні із перших розпочали співпрацю зі Збройними Силами – були: УПЦ КП та УГКЦ.

Найбільшого розвитку співпраця церкви і держави здобула у Західній Україні, це пов'язано з найбільшим відсотком релігійного виховання населення та духом твердої віри, яку не змогла зруйнувати радянська влада.. Саме у цьому регіоні була вперше розпочалась співпраця церкви та армії з початку утворення

незалежної України. Крім того, саме тут почали розробляти та вдосконалювати нормативно-правову базу. У Прикарпатському військовому районі підготували проект “Правил духовного опікування в Збройних Силах України на першому етапі організації капеланської служби”, який в майбутньому став основою для розробки своєї моделі душпастирської опіки у Збройних Силах України [Владиченко, 2014, с. 183].

Крім того, у 1994 р. у вищезазначеному регіоні було засновано міжконесійний консультативно-дорадчий орган співпраці зі Збройними Силами України – Міжцерковна рада з питань душпастирської роботи у військових формуваннях України. До складу цієї ради увійшли представники від таких церков і релігійних організацій, як: УПЦ КП, УАПЦ, УПЦ МП, УГКЦ та Церкви адвентистів сьомого дня [Владиченко, 2014, с. 184].

У цей період релігійні конфесії перебували на стадії розвитку в нових умовах державотворення, у релігійному середовищі відбувались постійні конфлікти, і це все мало значний вплив на співпрацю між різними релігійними конфесіями, у зв'язку з цією проблемою, робота консультативно-дорадчого органу не показала високих результатів, що призупинило на певний час розвиток співпраці Церкви зі Збройними Силами.

Пізніше був прийнятий Закон “Про свободу совісті та релігійні організації”, церкві знадобилось ще 5 років для того, щоб зрозуміти, який саме підхід потрібен для співпраці з військовослужбовцями, чого вони потребують та чи достатньо підготовлені парафіяльні священники щоб задоволити релігійні потреби військовослужбовців.

У 1996 році співпраця Релігійних організацій та української армії почала покращувати свою діяльність та виходити на новий рівень, оскільки утворились відповідні церковні структури. Зокрема, в УПЦ КП – було започаткування Синодального управління духовно-патріотичного виховання Української Православної церкви у Збройних Силах та інших військових формуваннях України. УАПЦ запроваджує посаду відповідального за співробітництво з Міністерством оборони України. В УПЦ Московського Патріархату – створено синодальний відділ, відповідає за співпрацю зі Збройними Силами та іншими

військовими формуваннями України. В УГКЦ – утворено Синодальний відділ по взаємодії зі Збройними Силами та іншими військовими формуваннями України. РКЦ започатковує посаду уповноваженого від Львівської митрополії Римської Католицької Церкви за душпастирську опіку військовослужбовців Збройних Сил та інших військових формувань України [Коханчук, 2004, с. 18]. Ці дії твердо свідчать про велику зацікавленість у співпраці із Збройними Силами та вивихованні своїх захисників усіх церковних християнських учасників, незалежно від їхньої конфесії. Завдяки такому кроку, капеланська робота стала більш конструльованою та був поставлений добрий фундамент для подальшого розвитку інституту військових душпастирів.

В період з 1999 р. по 2006 р. у внутрішній структурі церков та релігійних організацій створюються організаційні підрозділи зі співпраці з силовими структурами, а саме:

Синодальне управління духовно патріотичного виховання УПЦ КП у зв'язках із Збройними Силами та іншими військовими формуваннями України, Департамент патріаршої курії УГКЦ у справах душпастирства силових структур України та Синодальне управління УПЦ МП із взаємодії зі Збройними Силами і іншими військовими формуваннями України. В інших релігійних конфесіях, зацікавлених у військово-релігійній співпраці, були призначені відповідальні керівники, які несли відповідальність за душпастирську опіку військовослужбовців та співпрацю з Міністерством оборони України.

Також у цей період починається встановлення міжконфесійної співпраці між християнськими церквами, та у 2000 р. утворилось Всеукраїнське міжконфесійне релігійне християнсько-військове братство. Ця міжконфесійна релігійна структура включає уповноважених представників таких християнських організацій: УПЦ КП, УАПЦ, УПЦ МП, УГКЦ та РКЦ. Це об'єднання брало активну участь та мало великий вплив у створенні нормативно-законодавчої бази стосовно питань священика у війську. Крім цього, була організована підготовка “капеланського резерву” для проведення душпастирської роботи у Збройних Силах України та іншій діяльності, формувалось спільне поле порозуміння представників різних релігійних

традицій, представлених у нашій державі для досягнення спільної соціокультурної мети. Навчання здійснювалось впродовж 2000-2005 рр. Всього слухачами курсів були близько 200 священників та семінаристів, пастирів та активістів різних конфесій, які вподальшому внесли всю лепту у розвиток інституту військових капеланів.

У цей період, від 21 квітня 2006 р. була розроблена та затверджена директива Міністра оборони України “Про упорядкування питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців Збройних Сил України” [Директива Міністра оборони. ел. ресурс]. Цей документ започаткував систематичну діяльність у цій галузі та містить деякі основні форми співпраці солдатів та представників релігійних конфесій задля задоволення їхніх релігійних потреб і духовну опіку їхніми сім'ями.

Проаналізувавши перший період, ми хочемо сказати, що становлення капеланської служби в незалежній Україні відбувалось надзвичайно важко, оскільки Україна перебувала тільки на початковому етапі формування себе, як незалежної, молоді держави, також із заснуванням української церкви, відбувались міжконфесійні суперечки. Проте, не дивлячись на ці труднощі, все ж змогли об'єднатись та покласти початок душпастирської опіки у Збройних Силах України.

Наступний етап співпраці Церкви і Держави характеризується, як період злагодженої роботи православних, католицьких церков і релігійних конфесій зі Збройними Силами України та Міністерством оборони України.

Други період розпочинається з 1 листопада 2008 року, коли у структурі Департаменту гуманітарної політики Міністерства оборони України було створено сектор роботи з релігійними організаціями.

Міністерство оборони України також брало активну участь у цих процесах. Це яскраво було видно з діяльності священників, які систематично почали відвідувати військові частини, видно із кількості перероблених та побудованих церковних споруд на території військових частин.

За ініціативи Міністерства оборони України, 10 листопада 2008 р., перший документ, який підписали представники семи головних релігійних

конфесій, став “Меморандум про співпрацю у справах душпастирської опіки військовослужбовців Збройних Сил України” [Меморандум про співпрацю, Ел.ресурс]. Цей документ роз'яснює чіткі позиції зацікавлених сторін у подальшій конструктивній співпраці з українськими військовими. Метою цього документу є забезпечення конституційного права особового складу Збройних Сил України на свободу совісті та віросповідання, створення здорового психологічного клімату у військових колективах, пілкування душпастирями про родини військовослужбовців, виховання військовослужбовців як спарвжніх патріотів своєї держави, формування у них моральності, мужності, вірності та духовності. Ми бачимо, що саме у цей період співпраця релійних організацій та військових структур виходить на новий рівень.

Поступово створюється система душпастирства для воїнів Збройних Сил України, яка складається з трьох пунктів:

1. Душпастирська рада при Міністерстві оборони України.
2. Церковно-релігійні структури, відповідальні за душпастирську турботу про армію.
3. Місцевий пастор (єпископ) уповноважений церквою, який несе відповідальність за співпрацю між священиками та військовою владою.

Церкви та релігійні структури, що відповідають за душпастирство солдатів українських Збройних Сил, є такими:

1. Синодальне управління духовно-патріотичного виховання Української Православної Церкви Київського Патріархату у зв'язках із Збройними Силами та іншими військовими формуваннями України. Голова – протоієрей Димитрій Садов'як. З початком війни, цю посаду було доручено митрополиту Іоану (Яременку).
2. Синодальний відділ КПЦ КП по співпраці із Збройними Силами та іншими військовими формуваннями України. Голова – Архієпископ Білоцерківський і Богуславський Августин (Маркевич).
3. Патріархальна єпархія УГКЦ, у справах душпастирства силових структур України. Керівник – єпископ Сокальсько-Жовківський Михаїл Колтун.
4. Офіс глави РКЦ, відповідальний за душпастирські служби над

військовослужбовцями, Апостольський адміністратор Луцької дієцезії, Генеральний вікарій Києво-Житомирської дієцезії Станіслав Широкоградюк.

5. Відповідальний за душпастирську опіку військовослужбовців від УАПЦ єпископ Вишгородський і Подільський Володимир (Черпак).

6. ВСЦ СХБ – відповідальне за співпрацю з Міністерством оборони України. Голова – Андрашко Михайло Михайлович.

7. Відповідальний за співпрацю з Збройними силами від Української мусульманської духовної адміністрації – Гафурі Рустам Фанісулі [Владиченко, 2014, с. 185].

Окремо хочу зазначити УПЦ КП, з 2019 року ПЦУ Синодальне управління духовно-патріотичного виховання – було створене для поширення вірувань православних християн та забезпечення взаємодії, координації та ефективного здійснення пастирської та духовно-просвітницької діяльності правословної церкви між солдатами та працівниками Збройних сил України, Державної прикордонної служби України, інших військових формувань та центральними органами виконавчої влади України.

Для кращої та продуктивнішої співпраці держави з церквою, при Міністерстві оборони України, наказом Міністра оборони України від 17 березня 2009 р. № 115, створили консультативно-дорадчий орган у справах задоволення релігійних потреб військовослужбовців – Рада у справах душпастирської опіки військовослужбовців Збройних Сил і співпраці Міністерства оборони України з Церквою та релігійними конфесіями [Про затвердження Положення..., № 115, 2009, ел. ресурс].

Головуючим цієї ради призначили керівника Синодального відділу УПЦ МП по взаємодії зі Збройними Силами та іншими військовими формуваннями України (на той час) архієпископа Львівського та Галицького Августина. Тоді по черзі керували представники інших церкви, які приєдналися до складу ради у справах душпастирської опіки військовослужбовців Збройних Сил та співпраці Міністерства оборони України з Церквою та релігійними конфесіями.

У даний період сумісними зусиллями представників церков, релігійних конфесій та Міністерства оборони України було розроблені нормативно-правові

акти, які визначають чіткий механізм процесу забезпечення права у для військовослужбовців у задоволенні релігійних потреб. Зокрема це: наказ Міністерства оборони України від 22 квітня 2011 р. № 220, яким була затверджена “Концепція душпастирської опіки у Збройних Силах України” та “Методичні рекомендації органам військового управління щодо залучення священнослужителів тих церков (релігійних організацій), віруючі яких служать у Збройних Силах України, до духовного, морально-етичного та військово-патріотичного виховання, які були розроблені та затверджені 2013 року [Непіпенко, 2015, с. 74].

В Концепції вперше сформульовано визначення низки ключових понять, які необхідні як для подальшого формування нормативно-правової бази, так і для однакового розуміння цих понять представниками всіх релігійних конфесій в Україні, а саме: військовий священнослужитель (священик, капелан, душпастир, імам), душпастирська опіка військовослужбовців, конфесія, уповноважений за душпастирську опіку військовослужбовців.

Цей документ містить в собі:

По-перше: чітко визначену мету та завдання душпастирської опіки військовослужбовців, інформацію щодо організаційного забезпечення душпастирської опіки. Акцентовано увагу на діяльності Ради у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України, детально розписані її функції;

По-друге: інформацію щодо повноважень та відповідальності уповноваженого за душпастирську опіку військовослужбовців. Акцентується увага на тому, представники яких конфесій можуть бути військовими священнослужителями, зокрема лише ті, які є членами Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій та Ради у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України;

По-третє: детально регламентовані права, обов'язки, форми діяльності військових священнослужителів у процесі забезпечення душпастирської опіки військовослужбовців, підстави допущення військових священнослужителів до здійснення душпастирської опіки, координацію їхньої діяльності з

командуванням військових частин (підрозділів), повноваження командирів військових частин щодо задоволення релігійних потреб військовослужбовців.

Також, цей документ регламентує інформацію стосовно підготовки та обліку військових священнослужителів, місць для душпастирського служіння. Що стосується саме підготовки військових священнослужителів, то в п. 5.1 цієї концепції зазначається, що кожна конфесія самостійно забезпечує загальну богословську підготовку військових священнослужителів у відповідних духовних навчальних закладах – духовних академіях, університетах, теологічних факультетах, семінаріях, медресе тощо. В даному пункті зазначається тільки про конфесійні навчальні заклади [Про затвердження Концепції..., № 220, 2011, ел. ресурс].

Основними завданнями душпастирської опіки, відповідно до Концепції є: навчання віруючих військовослужбовців основам віровчення, виховання любові до Бога, готовності до самопожертви заради Батьківщини і ближніх, розвиток у військовослужбовців стійких моральних якостей – справедливості, мужності, поміркованості, дисциплінованості, вірності своїм обов'язкам, виховання почуття любові до Батьківщини, поваги до загальнолюдських цінностей, культурного та духовного надбання.

Відтак, впродовж зазначеного періоду співпраці релігійних конфесій зі Збройними Силами України спостерігалася актуалізація питання щодо запровадження інституту військового капеланства до структури Збройних Сил України.

Рада національної безпеки і оборони України засіданні 29.12.2012 р. розглянула та схвалила проект Концепції реформування і розвитку Збройних сил України на період до 2017 р. Це рішення РНБО було введено в дію Указом Президента України № 772/2012 від 29.12.2012 р. У змісті цього документа не згадується питання військово-релігійного співробітництва Збройних сил України. В Концепції не сказано про задоволення релігійних потреб військовослужбовців та членів їхніх сімей.

Релігійні конфесії неодноразово наголошували у своїх зверненнях до військово-політичного керівництва держави нагальної потреби у створення

інституту військового капеланства в структурі Збройних Сил України. Проте для вирішення зазначеного питання необхідне було відповідне законодавче закріплення.

У зв'язку з цим був підготовлений законопроект “Про внесення змін до деяких законів України щодо запровадження інституту капеланів у військових та правоохоронних органах”. Подану ініціативу було підтримано Радою у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України.

Даний законопроект було внесено на розгляд до Верховної Ради України. Під час розгляду, у липні 2013 р., законопроекту в профільному парламентському Комітеті з питань культури і духовності було ухвалене рішення щодо його відхилення у зв'язку із низкою недоліків [Владиченко, 2014, с. 184].

5 червня 2013 р. на засіданні консультативно-дорадчого органу – Ради у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України був ухвалений Кодекс військового священика (капелана).

Проаналізувавши другий період, потрібно зазначити, що співпраця церков зі Збройними Силами України вийшла на новий рівень. Адже був створений дієвий консультативно-дорадчий орган, який визначав методи співпраці церкви та армії.

На третьому етапі питання про створення інституту військового капеланства вийшло на загальнодержавний рівень.

Адже події, які відбулись на майдані у 2014 році, а пізніше проведення антитерористичної операції на Сході України, показали важливість у Збройних Силах України інституту військового капеланства.

Наказ Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 року № 677-р про створення душпастирських служб в Збройних Силах України, Національній гвардії та Національній прикордонній службі України стало основою для прийняття відомчих актів Міністерством оборони України та Міністерством внутрішніх справ України, метою яких є – нормалізувати фактичну діяльність військових священиків та вирішити проблему створення відповідних штатних посад. Однак дії цих відомств не можуть вирішити проблему, яка може бути врегульована лише законом відповідно до Конституції України.

Станом на грудень 2017 р. Міноборони відкрило 66 посад військових капеланів, Головне управління Національної гвардії – 44, Адміністрація Державної прикордонної служби – 32 та Адміністрація Державної спеціальної служби транспорту – 8. Загальна кількість уведених посад військових капеланів нині становить 150 одиниць. Також Міноборони укомплектувало посади військових капеланів у бойових бригадах Збройних Сил України та медичних закладах Міністерства, а до кінця 2017 р. планувало завершити другий етап формування капеланської служби у Збройних Силах України, який передбачає введення додатково 35 посад військових капеланів у визначені бойові військові частини до рівня окремого батальйону.

Верховна Рада України на пленарному засіданні, 6 червня 2019 року, прийняла у першому читанні законопроект № 10244-1 «Про військове капеланство». Основною метою законопроекту є необхідність закріпити правову базу шляхом встановлення системи військових священиків для забезпечення виконання конституційних прав збройних сил, інших військових організацій та працівників правоохоронних органів, що спеціально спрямовані на свободу думки та релігії.

Предстоятель Православної Церкви України під час освячення пасок 24 квітня 2019 року для військовослужбовців, на території Свято-Михайівського Золотоверхого монастиря – сказав, що “На сьогодні ми маємо вже понад сто капеланів, які офіційно присутні в українському війську та духовно опікуються нашими військовослужбовцями. Перед очима смерті немає невіруючих, практично кожен військовослужбовець потребує цього духовного спілкування зі священнослужителем-капеланом”. Також зазначив, що в Україні планується запровадити капеланську систему на державному рівні, що має гарантувати соціальний захист військового священика. [Укрінформ, ел. Ресурс].

Таким чином, можна стверджувати, що взаємовідносини між Збройними Силами України та Церквою щодо покращення душпастирської опіки військовослужбовців значно активізувались і виходять на новий якісний рівень.

Проаналізувавши подане питання від початку створення незалежної України, хочеться наголосити на тому, що на сьогоднішній день, завдяки плідній

співпраці церкви і релігійних організацій із Збройними Силами та іншими військовими структурами України – наші воїни та їхні сім'ї, не залишились без духовної опіки і душпастирської турботи.

На сьогодні є великі напрацювання на законодавчому рівні у сфері капеланської служби, на рівні підзаконних нормативно-правових актів, впродовж роки розроблялись на удосконалювались рекомендації керівникам органів військового управління, командирам військових частин, військових навчальних закладів, установ та організацій Збройних Сил України щодо удосконалення співпраці релігійних організацій із Збройними Силами та іншими військовими формуваннями України.

Процес удосконалення цієї нормативно-правової бази в цій сфері продовжується і в сьогоднішній час. Адже ці всі напрацювання можуть бути застосовані не тільки у Збройних силах України, добровольчих батальйонах в зоні АТО, а й органах МВС, МНС, СБУ. Служіння священників було б дуже доречним у лікарнях, хосписах, слідчих ізоляторах, місцях позбавлення волі та інших.

Перший етап розвитку капеланської служби – поклав добру основу, на якій почали розроблятися законопроекти щодо співпраці церковних та військових структур. Даний період дав точне розуміння, чого саме не вистачає українським солдатам, і наскільки великою є потреба для створення інституту військового капеланства.

Другий період становлення капеланства починається з липня 2008 року. Релігійні організації з Міністерством Оборони України та Збройними Силами розробили “Меморандум” про дану співпрацю, який підписали сім головних релігійних конфесій. Поступово почала створюватись система душпастирства для воїнів Збройних Сил України, яка дала можливість краще прослідкувати події, які відбуваються між церквою та армією.

Третій етап розвитку папеланства починається з 2014 року і триває до що сьогоднішнього часу. З розвитком воєнних подій на Сході України, українське суспільство зрозуміло, наскільки важливою є діяльність священника у війську.

Коли в перші періоди говорилося про те, що військові капелани потрібні,

то у теперішній час, ми побачили його необхідність. Верховна рада у 2019 році призначала законопроект про військове капеланство, а на сьогоднішній день планується вивести опіку військових душпастирів на державний рівень, що буде гарантувати соціальний захист військового капелана.

З огляду на викладене, хочемо сказати, що Українська держава поступово формує правовий механізм державного управління для співпраці українських збройних сил та церкви для досягнення совісті та релігійної свободи.

РОЗДІЛ 3.

БОГОСЛОВСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ КАПЕЛАНА І РОЛЬ ДУХОВНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ У ЇЇ ФОРМУВАННІ.

3.1. Формування богословської компетентності капелана у період навчання в духовному навчальному закладі.

Українському суспільству вкрай потрібні інтелектуали з богословською освітою. Адже справжній богословський вишкіл передбачає інтеграцію всієї системи знань і вимагає від такого інтелектуала компетентності й широти поглядів, яка не є обов'язковою передумовою жодної іншої ділянки людських знань. Філософія, історія, мови, суспільні науки, культурологія, природознавство мають бути невіддільною частиною духовного навчального закладу. Цінність і відповідальність богослова полягає в його здатності до критичного діалогу та холістичного мислення. І саме це є неодмінною умовою становлення справжнього воїна Церкви Христової.

Сучасна систематична богословська освіта є невіддільною частиною кожної помісної Православної Церкви. Підготовка майбутніх священнослужителів як проповідників Церкви Христової, добрих пастирів та капеланів – є одним із найважливіших завдань для кожної Церкви. Тому, для формування богословської компетентності майбутнього капелана в освітньому процесі духовного навчального закладу необхідно створити певні педагогічні умови, які будуть сприяти формуванню цієї компетентності у майбутніх душпастрів.

Американський педагог Ноулз Малколм Шепард визначає сім аспектів практичної організації успішного навчання, а саме:

1. Формування мікроклімату, що сприяє успішному навчанню,
2. Створити організаційну структуру з учасниками, які навчаються
3. Планування навчального процесу,
4. Визначення, чого потребують студенти у навчанні,
5. Формування напрямів і цілей навчання,
6. Розробка та розвиток розумних планів навчання,
7. Забезпечити відповідні прийоми прямої навчальної діяльності,

оцінити досягнуті результати та визначити нові потреби в навчанні [Knowles, 1968, с. 386].

Згідно зі стандартом вищої освіти України першого (бакалаврського) рівня галузі знань 04 – богослов'я, спеціальності 041 – богослов'я, бакалавр богослов'я повинен володіти такими компетенціями:

1. Інтегральна компетентність – це здатність вирішувати складні проблеми в галузі теології в процесі навчання та професійної діяльності, що передбачає застосування богословських теорій та методів.

2. Загальні компетентності – здатність до загального, критичного і самокритичного мислення, аналізу та синтезу, володіти сучасними знаннями, управляти часом, вміти шукати потрібну інформацію, опрацьовувати та аналізувати її, вміти працювати самостійно та у колективі та діяти завжди на основі культурних, етичних міркувань.

3. Спеціальні компетентності – це здатність правильно розуміти значення богословських традицій, критично працювати з текстами Святого Письма та богословської літератури, критичне розуміння форм і видів взаємодій між богословськими традиціями та суспільством в історичному та сучасному контексті, розуміння взаємодії та взаємозв'язків історичного та соціокультурних контекстів з богословськими традиціями, здатність розуміти та окреслювати усталені та нові богословські традиції, етикет та соціальна практика, здатність застосовувати теологічні знання в професійному та суспільному житті відповідно до морально-етичних принципів та принципів, здатність розуміти та брати участь у діалозі між богословськими та релігійними традиціями та системами, Критичне усвідомлення спадкоємності та процесу теологічних досліджень та дискусій, вміння висловлювати теологічне судження у письмовій та усній формі, вміння розуміти методи та проблеми в різних галузях теологічних досліджень [Стандарт вищої освіти..., 2017, с. 12].

Духовна освіта є цілеспрямованим процесом навчання, виховання та формування професійних компетентностей майбутніх душпастирів, капеланів, проповідників і богословів для здійснення місії Церкви в сучасному світі.

Саме навчальна діяльність майбутніх богословів передбачає засвоєння

освітніх стандартів духовної освіти, розробку навчальних і методичних матеріалів, аналіз і впровадження нових технологій в освітній процес закладів духовної освіти. Невіддільною частиною освітнього процесу є методична та науково-дослідна діяльність, а також співпраця з органами державної влади в галузі освітніх ініціатив та світськими навчальними закладами.

Пріоритетними є вивчення Святого Письма, Богослов'я та Місіології. Поряд зі спеціальними, викладаються також і загальноосвітні та допоміжні дисципліни, які необхідні в пастирській практиці. Поряд з лекціями та науковими заняттями в житті академії стоїть молитва, участь студентів в Таїнствах. Для благочестивого життя студентів, у встановлені Церквою пости, звершуються загальні Таїнства Сповіді та Причастя Святих Таїн. Під час навчання студенти проходять богослужбову практику, набувають навички з Церковного уставу, богослужбових піснеспівів та читання церковнослов'янською, грецькою та іншими мовами.

Професійну компетентність майбутнього капелана розглядаємо як безперервний та цілеспрямований процес спільної діяльності викладача та студенті у процесі навчання, використання удосконалених змісту, методів, засобів та форм навчання, спрямованих на становлення професійної компетентності як інтегральної риси особистості. Саме під час сучасної підготовки майбутнього капелана, формування його професійних компетенцій варто впроваджувати у систему навчання інноваційні технології.

Ефективність навчання майбутніх душпастирів підвищується завдяки впровадженню педагогічних інновацій, під якими розуміють особливу форму педагогічної діяльності та мислення, які спрямовані на організацію нововведень в освітньому просторі, або як процес створення, упровадження і поширення нового в освіті, сукупність нових професійно-педагогічних дій педагога щодо розв'язання актуальних проблем виховання, навчання й розвитку студентів з позицій освітніх підходів, зорієнтованих на зміну навчального процесу з метою формування якісно іншої педагогічної практики та підвищення якості освіти [Татур, 2006, с. 63].

На нашу думку, впровадження й утвердження нового в освітній практиці

має полягати в сучасному моделюванні, організації нестандартних лекційно-практичних, семінарських занять, індивідуалізації засобів навчання, використанні потенціалу проблемно-орієнтованого та науково-експериментального навчання під час вивчення нового матеріалу, розробці нової оцінювальної системи, застосуванні інформаційно-комунікаційних технологій, що дозволить не тільки популяризувати спеціальність «Богослів'я», а й готувати більш компетентних фахівців, що будуть відповідати вимогам суспільства та держави.

Хочу зазначити, що 17 вересня 2015 р. підписано договір про співпрацю між Київською православною богословською академією та Національним університетом біоресурсів і природокористування України.

Угоду підписали: ректор КПБА митрополит Переяслав-Хмельницький і Білоцерківський Епіфаній та перший проректор НУБіП України Ігор Ібатуллін. Своїми підписами скріпили документ, який передбачає навчання студентів КПБА за програмою підготовки офіцерів запасу на кафедрі військової підготовки університету [Підписано договір про співпрацю між КПБА та НУБіП, 2015, ел. ресурс].

Отже, формування професійної компетентності майбутнього капелана відбувається у процесі навчально-пізнавальної діяльності, за умови накопичення системи теоретичних знань: церковно-історичних, з історії Священного Писання, значень сакральних символів, принципів їх використання, церковного уставу та інших, які є фундаментом для подальшого професійного становлення, успішної самореалізації.

Для результативного формування богословської компетентності, можна запропонувати проект спецкурсу «Основи капеланського служіння», який складається з 10 тем як теоретичного, так і практичного змісту. У темах спецкурсу розкривається зміст свідчень Священного Писання про військову службу, особливості військового капеланства закордоном та в Україні, особливості капеланського служіння на передовій, способів та прийомів домедичної та психологічної допомоги в екстремальних ситуаціях, особливості реабілітації учасників бойових дій та поранених військових, а також особливості

роботи капелана з сім'ями військовослужбовців [Татур, №3, 2004, с. 22].

Тому, випускник духовного навчального закладу, повинен бути вмотивованим до капеланської діяльності, мати знання з богословських, психологічних та інших дисциплін про особливості капеланського служіння та володіти вміннями служити в особливих умовах військового оточення, бути готовим самостійно вирішувати серйозні професійні завдання та вирізнятися оригінальним і високоефективним підходом до розв'язання нестандартних завдань.

3.2. Застосування богословської компетентності капелана в Збройних Силах України

Розбудова Української Держави неможлива без відповідного духовногуманітарного підґрунтя, оскільки ці процеси супроводжуються відповідною зміною суспільних цінностей, трансформацією державних і соціальних структур. Не залишається осторонь цього процесу й Воєнна організація Української Держави, основу якої складають Збройні Сили.

Кожна релігійна організація самостійно здійснює загальну богословську підготовку кандидатів на посади військових капеланів.

Військові капелани проходять курс навчання за відповідною програмою, яка включає основи військової справи, військово – гуманітарну та військово-психологічну підготовку. Програму та строк підготовки військових капеланів визначає Головне управління морально-психологічного забезпечення Збройних Сил України із залученням уповноважених від релігійних організацій [Попович, № 4, 2015, с. 112].

У книзі: “Капелани, На службі Богу і Україні” описуються спогади про навчання перед відправленням у зону АТО: “У нас уже відбулося 25 ротаций військових священиків. І перед кожною з ними працювали фахівці, тренери як із військової теорії, так і з практики, розповідали про юридичні підстави перебування на війні, про міжнародні закони, які захищають некомбатантів. На жаль, ці закони не діють на нав’язаній нам війні. Тому що у світовій практиці медики і капелани вважаються некомбатантами, і в них, згідно з міжнародною конвенцією, заборонено стріляти, їх заборонено катувати, брати в полон, але в цій гібридній війні капелан, медик – перші цілі для російських снайперів. Тому наші капелани на «нульовому рубежі” (на передовій) ніяк не ідентифікують себе як капелани.

Також наших капеланів навчали виводити бійців зі стресового стану, розбирали ознаки посттравматичного синдрому: як його виявити та як із ним працювати. Вчили працювати із психологічною кризою після обстрілу або після втрати побратимів. Із практичних наук проходили тактичну медицину. Була у програмі й протимінна підготовка: як поводитись, коли потрапляєш у зону, де є

розтяжки, як правильно виходити із цієї зони, щоби не підірвати себе й ближнього. Ці навчання відбувалися в таборі на Трухановому острові" [Ковтунович Т. Та ін., 2019, с. 16-17].

Головна мета цього навчання, як зазначає митрополит Іоан (Яременко) – це визначення ролі і місця військових капеланів у системі роботи з особовим складом Збройних Сил України, набуття військовими священиками необхідного початкового обсягу знань для якісного становлення на посаді капелана, удосконалення індивідуальних спроможностей військових священиків щодо виконання обов'язків за посадою з урахуванням досвіду душпастирської опіки набутого у ході проведення бойових дій [Іоан (Яременко) митр., ел. ресурс].

Перш ніж перейти до визначення поняття про богословську компетентність, звернемося до аналізу поняття компетентності в сучасній освіті взагалі.

Згідно з визначенням Міжнародного департаменту стандартів для навчання, досягнення та освіти (International Board of Standards for Training, Performans and Instruction) поняття компетентності визначається як спроможність кваліфіковано здійснювати діяльність, виконувати завдання або роботу. При цьому поняття компетентності містить набір знань, навичок та відносин, що дають змогу особистості ефективно здійснювати діяльність або виконувати певні функції, спрямовані на набуття певних стандартів у галузі професії або виду діяльності [Кочерга, 2017, с. 124].

Експерти визначають поняття компетентності (competency) як здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби і виконувати поставлені завдання. Кожна компетентність побудована на комбінації (поєднанні) взаємовідповідних пізнавальних ставлень та практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань і вмінь, усього того, що можна мобілізувати для активної дії.

На нашу думку, поняття “компетентність” визначає здатність до ефективного виконання складних, багатофункціональних, мультидисциплінарних та соціокультурних видів діяльності, основними характеристиками якої є: універсальність, інтелектуальна насиченість, дієвість,

соціальність, духовність та інші. Як системний процес, компетентність містить у собі взаємопов'язані і взаємообумовлені компоненти, такі як: когнітивно-пізнавальний компонент, емоційно-оцінювальний компонент та поведінковий компонент.

Важливо наголосити на тому, що поняття компетентності в сучасній освіті набуває статусу ґрунтового принципу підготовки не тільки професіоналів в певній сфері перної діяльності, але в першу чергу формування людини як особистості, здатної до ціложиттєвого навчання і духовного розвитку. Для реформування системи духовної освіти реалізація принципів Болонського процесу вимагає застосування методів компетентності в системі духовної освіти. У зв'язку з цим інформаційні та оперативні компоненти богословської (професійної) думки потребують значної модернізації.

Досвід країн, що реалізують компетентний підхід до змісту освіти протягом декількох років, дозволяє спостерігати спільні тенденції, спроби розробити певну систему компетентностей. Таку систему складають:

- Надпредметні (міжпредметні) компетентності – вони можуть бути представлені, як «ключові», “базові”;
- Загальнопредметні компетентності (освітні галузі); спеціально-предметні (стосовно певного предмету).

Надпредметні (ключові) компетентності є:

Синтетичними, тобто такими, що поєднують певний комплекс знань, умінь і ставлень, що набуваються протягом засвоєння всього змісту освіти;

Вони не пов'язані з певним предметом;

Вони можуть бути метафорично визначені, як фактичні знання, здобуті протягом навчання.

Прикладом надпредметних компетентностей можуть бути такі здатності людини:

- Творче мислення, здатність до спілкування у різних ситуаціях; здатність до пристосування у різних ситуаціях; розуміння й уміння використовувати технології;
- Здібності до досліджень, мати комплекс індивідуальних і соціальних

цінностей й орієнтуватися на них [Виговський, 2004, с. 309].

- Загально-предметні компетентності визначаються для кожного предмету й розвиваються протягом всього терміну його вивчення.

- Спеціально-предметні компетентності визначаються для кожного предмету, вони змінюються до кожного року навчання [Виговський, 2004, с. 311].

Ми вважаємо, що в духовній освіті богословська компетентність є ключовою.

Грунтовним вивченням питання про компетентність у сфері богословської освіти православної церкви займається кандидат філософських наук Попович В. М. За його визначенням, можна виділити три групи ключових компетентностей в православній богословській освіті:

- Компетентність у сфері богословських знань – включає в себе компетенції в предметних, теоретичних і операційних (виконання релігійно-культурних дій – богослужбова та гомілетична практика) сферах богослов'я; підготовку до місіонерської діяльності тощо;

- Морально-етична компетентність – висока моральна розвиненість особистості священнослужителів, формування моральної і ціннісної свідомості, усвідомлення і прийняття духовних і християнських цінностей;

- Соціальна-громадянська компетентність – сформованість суспільно-громадської позиції священнослужителя як члена суспільства і громадянина, компетенції в сфері соціального служіння і соціальної роботи, обізнаність в актуальних соціальних питаннях і ставленні до них Церкви [Звіт про результати соціологічного дослідження., 1995, с. 95].

Ми вважаємо, що богословські здібності військових священників слід розуміти як неодмінну динамічну властивість особистості, що базується на поєднанні знань, умінь, цінностей та досвіду, що виявляється у здатності та готовності здійснювати богословську діяльність у військових.

У структурі богословської компетентності військового священника ми пропонуємо виділяти наступні компоненти: мотиваційний, когнітивний та діяльнісний.

Мотиваційний компонент богословських здібностей включає бажання та

готовність душпастира здійснювати проповідницьку діяльність у військовій частині.

Когнітивний компонент богословської компетентності містить в собі всю сукупність теоретичних знань з богослов'я, яку необхідно сформувати у майбутнього священика (капелана) під час його професійної підготовки у духовному навчальному закладі. Тому формування цього компонента здійснюється у викладанні конкретних богословських дисциплін на основі встановлення міжпредметних зв'язків з іншими дисциплінами.

Вищезгадані компоненти відносяться до теоретичного рівня в структурі компетентності, оскільки передбачають бажання та мотивацію до діяльності та систему теоретичних знань, які є основою для практичної діяльності капелана.

Діяльнісний компонент богословської компетентності вже передбачає перехід від теоретичного рівня до реалізації отриманих під час навчання знань у практичній площині. Тобто цей компонент визначає вже власне уміння священика здійснювати богослужбову практику, і зокрема для військового священика – уміння служити в особливих умовах військового оточення.

Критеріями сформованості богословської компетентності, є рівень мотивації капелана до здійснення душпастирської опіки серед військовослужбовців, рівень знань з богословських дисциплін, рівень здатності до колективної діяльності, рівень комунікативності, толерантне ставлення до поглядів і переконань інших людей [Baniak, 2012, с. 25].

Ці компоненти богословської освіти відображають два основні завдання богословської освіти – церковного та духовного виховання майбутнього священнослужителя і формування особистості богослова не тільки освіченого в сфері пасторальних дисциплін, але й здатного позиціонувати ставлення Церкви до соціальних питань. На що і вказує архієпископ Антоній (Паканич) – “духовна освіта повинна складатися із двох компонентів – церковності і науковості” [Антоній (Паканич) митр., 2013, с. 248].

Отже, теоретичним підґрунтям підготовки капеланів у духовних навчальних закладів є визначення поняття про богословську компетентність капелана, яку він застосовуватиме під час свого служіння в Збройних Силах

України. Тому, основною метою богословської освіти є підготовка компетентних священнослужителів, які несуть у світ християнське вчення, допомагають посилити вплив Церкви на сповідання військовослужбовцями моральних цінностей, етичних норм і принципів, на процес виконання ними професійних обов'язків, завдань військової служби, і, безумовно, на життєдіяльність їхніх сімей.

РОЗДІЛ 4.

ВПЛИВ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ НА УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОПОВІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВИХ КАПЕЛАНІВ

“Немає більше від тієї любові,
як хто душу свою покладе за друзів своїх”

(Ін. 15: 13).

З початком антитерористичної операції взаємовідносини Церкви і Збройних Сил України вийшли на новий рівень, що дало змогу об'єднати зусилля для налагоджування практичної роботи. Адже саме цей час став особливим для проповіді слова Божого, бо війна – є великою бідною, яка суперечить доброму замислу Божому, що створив цей світ не для війни, а для любові. Коли Церква говорить про війну, вона завжди говорить, що це діло рук сатани та його слуг. Та вважає за обов'язок, православному християнину встати на захист своєї Батьківщині та Правди Христової.

Православна Церква володіє потужним духовним потенціалом, має можливість і вже багато років сприяє активізації духовного просвітництва, впровадженню моральних вимірів у життя військових колективів. Для того, щоб повністю відродити нашу державу, потрібно передусім відродити релігійний дух в Українській Армії. Священики, яким притаманний високий духовний та інтелектуальний рівень та здатні до проголошення патріотичних проповідей — саме до них приходитимуть військовослужбовці зі своїми радощами та проблемами. Молитва зміцнюватиме військовий дух, посилюватиме християнське виховання захисників Батьківщини, сприятиме формуванню духовних цінностей та налаштовуватиме до особистих побожних роздумів.

Капелан насамперед повинен: бути присутнім, вислуховувати воїнів, опікуватись їхньою душею, турбуватись і підтримувати інших, контактувати з духовенством інших релігій, сприяти вирішенню конфліктів, надавати підтримку у горі та нещасті [Калениченко Т. та ін. 2017, с. 27].

Патріарх Філарет в одному із своїх інтерв'ю наголосив, що: «воїни не повинні боятися смерті. Треба пам'ятати, що немає більшої любові, як своє життя віддати за народ та Батьківщину. Боятися треба гріха. Ми повинні бути сильними

духом, а дух наш залежить від віри в Бога... Українська Церква завжди була, є та буде з народом і з армією. Кожного дня Церква на богослужіннях підносить молитву за воїнство. Але ми не тільки молимося, Церква допомагає армії практично. Це означає, що Церква благословляє військових та весь народ на захист Батьківщини». Тому, одним із завдань капелана – є постійно нагадувати воїнам про їхній священний обов'язок – захищати свою Батьківщину, друзів та сім'ю.

Військові священники набагато вийшли за межі своєї служби на передовій ти просто у військових частинах. Вони стали тим мостом, який поєднав громади, підкреслюючи необхідність у допомозі захисникам.. Саме капелани не захоували від людей правди про війну та жорстокості подій, що відбуваються на передовій, вони стали речниками для багатьох ЗМІ. Завдяки капеланському служінню, церкви та релігійні організації вийшли на новий рівень залученості серед суспільства [Служіння капелана 2015, №1 с. 6–7].

Капелани — це видимі ангели, яких посилає Церква Христова, бути підтримкою та розрадою наших захисників, які не обмежуються служінням на передовій. З перших днів військових дій вони взяли на себе роль волонтерів, які першими почали привозити необхідні речі у зону бойови дій, коли бригади Збройних Сил України опинились у голому полі. Пізніше це вилилось у психологічну та духовну допомогу. Багато служителів Церкви пройшли спеціальні тренінги та повноцінні навчальні програми з надання психологічної допомоги, роботи з травмою, проявами посттравматичного стресового розладу, роботи з горем і втратою.

Проповідь капелана у зоні антитерористичної операції повинна мати в основі три найголовніші християнські чесноти, які є: Віра, Надія та Любов.

Адже Віра дозволяє стояти впевнено обома ногами на твердому ґрунті дійсності. Вона дає можливість відважно, крок за кроком, рухатися у напрямку досягнення остаточної мети. Вона дарує людині здатність бачити сяйво перемоги навіть у густих сутінках конкретної поразки.

Віра – це щедрий дар від Бога, яки має велику силу, та який важко зрозуміти людському розумові. Коли ми віримо, то отримуємо те, чого чекаємо.

Коли у нас є віра – у нас є майбутнє, і проходячи крізь ці всі негаразди, ми зустрінемо своє щасливе майбутнє. Тільки віра здатна відкрити перед нами красу майбутнього і глибокий зміст теперішнього. Тільки віра в непереможну силу добра, силу волі людини і красу людського серця, в те, що любов сильніша за смерть. Коли ми справді віримо, то незважаючи на різні труднощі та гіркий смак цих труднощів – перемога стає неминучою, а наша духовна сила нездоланною! [Зелінський А. 2015 с. 34]

Апостол Павло у послання до римлян говорить: «Бо ми спаслися а надії. Надія ж, коли бачить, не є надією, бо коли хто бачить, то чого йому і надіявся? Але коли надіємося на те, чого не бачимо, то чекаємо в терпінні» (Рим. 8:24-25). Отож, шлях до успіху, душевного спокою, до перемоги, зокрема у цій гібридній війні, на яку так довго чекаємо – досягається тільки терпеливістю!

А значить – Надією, яка є добрим виявом нашої твердої віри в перемогу добра над злом, правди над брехнею у цій гібридній війні. Надія – це глибока переконання в те, що Любов не в силі здолати навіть сама смерть, це тверда впевненість у тому, що за справжнє щастя потрібно боротися!.. [Зелінський А. 2015 с. 36]

“У любові немає страху, але довершена любов проганяє страх, бо страх має муку. Той, хто боїться, не довершений у любові” (1 Ін. 4:18). У своєму посланні, апостол та євангелист Іоан Богослов говорить про страх, але не про страх, який є природним захисним механізмом людської психіки, що допомагає людині реагувати на загрозу та вживати усіх необхідних засобів із метою збереження життя. Апостол говорить про відчуття духовної агонії, страх, який паралізує, не дозволяє рухатися уперед, щоби побачити нові горизонти та позбавляє нас бажання жити і боротись за життя, яке ми получили в дар від Бога.

Потрібно наголосити на тому, що у зоні антитерористичної операції, військовий душпастир виконує різні функції, які є невідомою частиною проповіді слова Божого. До таких функцій належать: Звершення Божественної літургії, таїнства, прохальні та подячні молебні, панахиди та інше.

Війна поставила не тільки віїнів, капеланів але весь народ перед кількома викликами:

Перший виклик – це вияв дієвої любові до ближніх. Адже християнин з любові до своїх рідних, до своєї сім'ї бере у руки зброю. Цим самим, він виконує заповідь Христа: “Немає більше від тієї любові, як хто душу свою покладе за друзів своїх” (Ін. 15,13).

Другий виклик – це зберігання свого серця від люті та ненависті. Адже, роблячи благо справу, не можна, щоб в нашим розумом і почуттями керували ненависть та злоба. Бо ненависть – це процес спотворення, а не споглядання. І руйнує вона насамперед того, хто ненавидить. Ненависть із самої середини позбавляє людину здатності до любові, штовхає її до створення власної паралельної, не справжньої а віртуальної реальності, позбавленої істини.

Християни – це воїни любові, які захищають мир а не руйнують його. Вони не йдуть підкоряти своїх ворогів, але за добро добровільно прямують на смерть. Ці воїни у вірності своєму обов'язку та в хоробрості перед смертю перевершують усіх. Климент Олександрійський, християнський філософ (бл. 200 р.) вживає військові образи тільки як риторичний прийом, не надаючи їм значення прямих аналогій. Так, у “Протрептику”, вказуючи на апостола Павла (Еф. 6: 11-17), він пише: “Потужними звуками трубними у вас скликають воїнів і повідомляють про війну; чому ж Христу, що наповнив своєю мирною проповіддю всю землю до її крайніх меж, збирати не дозволено своїх мирних споборників? О людино! Христос зібрав сьогодні кров'ю і словом воістину ціле військо, що не проливає крові, і передав у твої власні руки Царство Небесне. Труба Христова – це Євангеліє. Він грав, а ми слухали. Побажав мирним чином озброїтися, зодягнімося у панцир праведності, візьмімо щит віри, надіньмо шолом спасіння і приготуймо меч Духа; мечем цим стоїть Слово. Ось шиккування, у яке нас одягає апостол; ось невразливі наші обладунки. В цьому озброєнні киньмося проти зла, загасивши розпалені стріли лукавого мокрими списами, омоченими Логосом (йдеться про воду хрещення)” [Климент Александрійский. 1998а, с. 169].

Злу завжди буде всеодно, під якими прапорами ходити на мітинги до тих пір, доки йому дозволено руйнувати природну для людини спрагу справедливості, що виявляється у безкорисливій любові та звичайній повазі до

цінності кожної людини як світлого, доброго, сповненого любові образу Божого [Зелінський А. 2015 с. 36]

Помста – це один із глибоких механізмів нашого розуму. Вона не тільки вимагає придушення зла, але і хоче, щоби воно залишилось покаране. “Око за око, зуб за зуб” (Лев. 24:20) – багато людей цитують ці слова, забуваючи, що це встановлення свого часу мало на меті не тільки покарання, а й послоблення відплати. Але капелану доводиться шукати відповідь на таке складне моральне питання: “Де межі дозволеної відплати під час війни?”.

Без сумніву, потрібно посилатись на закон: “Око за око, зуб за зуб” (Лев. 24:20), але вже в доповненому на досконалому його розумінні, яке дає Господь наш Ісус Христос: “Ви чули, що було сказано: око за око і зуб за зуб. А Я кажу вам не противитися злу. Але якщо тебе хто вдарить у праву твою щоку, підстав йому і другу. І тому, хто захочу судитися з тобою і верхній одяг твій взяти, віддай йому і сорочку. І хто примусить тебе іти з ним одне поприще, іди з ним два. Тому, хто просить у тебе, дай; і від того, хто хоче позичив в тебе, не відвертайся” (Мф. 5:38). Ми бачимо, що Господь удосконалює цю заповідь, наповнюючи її новим змістом, сповненим самопожертви і безкорисливої любові. Адже у Старому Завіті, цей закон вів людей від жорстокості до справедливості, а з приходом Ісуса Христа – веде від справедливості до милосерця та любові.

Якщо воїни ворогів ображають, катують та принижують наших полонених в цій страшній не оголошеній війні на Сході України, то наші воїни – не повинні робити такі речі, та завжди пам’ятати: кожен раз, коли ми здійснюємо беззаконня, від нас і нашої справи відвертається Господь, в Якому єдина наша надія на порятунок і перемогу.

Третій з масштабних викликів війни – це виклик довіри до Бога, коли, здається, вже ситуація досягає своєї апогеї. Війна – це завжди жорстокість і зло, і через нашу духовну слабкість, наше серце може засумніватися у Божій любові та всемогутності. “Господи, де Ти, де Твоє милосердя, де Твоя допомога?” – впродовж всієї історії під час війни, люди зверталися до Бога з такими словами. Але на це питання ми знаходимо відповідь у книзі Еклезіаста говориться: “Усьому свій час, і час усякій речі під небом: час народжуватися, і час помирати;

час насаджувати, і час виривати посаджене; час убивати, і час лікувати; час руйнувати, і час будувати; час плакати, і час сміятися; час ремствувати, і час танцювати; час розкидати каміння, і час збирати каміння; час обіймати, і час ухилятися від обіймів; час шукати, і час втрачати; час зберігати, і час кидати; час роздирати, і час зшивати; час мовчати, і час говорити; час любити, і час ненавидіти; час війни, і час миру.” (Еккл. 3:1-8). Цар Соломон говорить, що оскільки людина піддалася гріхові, пішла війною проти Бога, Вона потрапила в рабство царства цього світу, який диктує свої правила.

Адже, будь яка війна, яка відбувалась від початку створення людства – завжди була та залишається результатом гріха. Але, християни не повинні бажати війни. Проте, не повинні і протистояти владі, яку нам Бог. Апостол Павло у посланні до римлян, навчає: “Усяка душа нехай підкоряється вищій владі, бо немає влади не від Бога; існуючі ж власті поставлені Богом. Тому той, хто противиться владі, противиться Божому повелінню. А ті, що противляться, самі викличуть на себе осуд. Бо начальники страшні не для добрих діл, а для злих. Чи хочеш не боятися влади? Роби добро і одержиш похвалу від неї. Бо начальник є Божий слуга, тобі на добро. А якщо робиш зло, бійся, бо він не даремно носить меч; він – Божий слуга, месник на покарання того, хто робить зло” (Римлянам 13:1-4). Бог дає нам таку владу, на яку ми заслуговуємо, яку ми самі вибираємо своїм ставленням до Нього, до світу, який Він нам доручив, зрештою, до свого власного життя. Бог є противником будь якої війни, але завдяки війні, люди досягають душевного миру та розуміють цінність життя.

У святого Іоана Золотоустого читаємо: “Іноді вбивство прирівнюється до правди, саме тоді, коли не будемо просто судити про справу, але будемо уважно вникати в час, причину, намір, у відмінність осіб і в усі інші обставини” [Іоан Золотоустий, свт., .2010, т.7. кн.1 с. 201]. Висновок можна зробити такий: християнське моральне вчення не забороняє категорично війни послідовнику новозавітної релігії, яка педеться за правду та захист миру.

Ми не можемо зупинити війну, але ми повинні зробити все, що від нас залежить. Під час цієї гібридної не оголошеної війни – ми повинні молитися, щоби Бог дав мудрість для тих, кого поставив керувати нашою країною, просити

у Господа покрову для тих, хто захищає нас. Молитися, щоб Бог допоміг швидко закінчити війну з якомога мінімальними втратами наших солдат та зі сторони противника, бо всі ми діти одного, люблячого Бога. “Не турбуйтеся ні про що, але завжди в молитві та проханні з подякою відкривайте свої бажання перед Богом, і мир Божий, який перевищує всякий розум, збереже серця ваші й помисли ваші в Христі Ісусі” (Флп. 4:6-7).

Оскільки війна є наслідком війни людини проти Бога, то і відповідальність за неї несе не милосердний і чоловіколюбний Бог, а людина, яка відкриває своє серце для ненависті і злоби. “Як написано: “Немає праведного ні одного; немає, хто розумів би; немає, хто шукав би Бога; всі ухилилися з путі, негідні всі до одного; нема того, хто чинить добро, нема жодного”; “гортань їхня – відкритий гріб; язиками своїми обманюють; отрута аспидів на губах їхніх”. “Уста їхні повні лихослів’я і гіркоти”; “ноги їхні швидкі на пролиття крові; руїни і пагуба на дорогах їхніх; вони не знають шляху миру”. “Немає страху Божого перед їхніми очима”.” (Рим. 3:10-18). Зі слів апостола Павла стає зрозуміло, чому у світі відбуваються такі часті війни. Там, де живе ненависть, брехня, підступи, де немає страху Божого – там не може існувати мир, злагода та любов Божа.

Людина створена з любові і для любові. Бог на створив за образом своїм та свободу нам свободу видирати, жити в добрі чи злі. Але, живучи без Бога, нам буває дуже важко павильно жити у цій свободі. Ми часто забуваємо про те, що ми особисто відповідальні і за своє життя і за той світ, який нам доручив Господь!

На війні солдат, який бере у руки зброю, повинен вповні довіритися Богові та не забувати слова, якими застерігає нас Господь: “Кажу ж вам, Своїм друзям: Не бійтеся тих, що вбивають тіло і потім більш нічого не може зробити; але скажу вам, кого боятися: бійтеся того, хто має владу, убивши, укинути в геєнну вогнену, говорю вам, того бійтеся” (Лк., 12, 4-5).

Капелан у зоні антитерористичної операції, повинен давати правильне богословське розуміння тієї справи, яку виконують солдати. Адже, коли жити не по правді Божій, можна погубити не тільки тіло, але й душу.

Тому, в час російської агресії, на військовий капеланів покладено надзвичайно складне та відповідальне завдання – допомогти зберегти солдатів

СВОЄ ЖИТТЯ ВЦІЛОМУ.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі висвілено вчення Священного Писання та отців Церкви про служіння священника у війську, історію виникнення військового священства, завдання та місію капеланства. Проаналізували основні моделі військового капеланства, Конституцію України та правові документи про врегулювання капеланської служби в Збройних Силах України. Богословську компетентність капелана та роль духовного навчального закладу у її формуванні та якою повинна бути проповідь капелана в умовах антитерористичної операції.

Церква не засуджує військову професію та людину військовослужбовця. Вивчаючи історію Церкви, ми бачимо, що багато, Церквою визнаних святих – були воїнами або брали активну участь у війні. Але ставлення до війни, завжди було негативним, оскільки війна – є великою трагедією, яка суперечить самому замислу Божому. Коли Церква говорить про війну, вона завжди зв'язує її з справою сатани та його слугами. Тоді ми бачимо як сраво виражений обов'язок капелана – проповідувати Царство Любові та миру, а православному християнину встати на захист своєї Батьківщині та Правди Христової.

На теренах нашої землі, співпаця священників та воїнів розпочала своє формування з перших віків християнства на Русі. Руське воїнство сприймалось тоді як свята доблесна рать, і називали її «христоролюбивою».

На церковній мові слово «воїн» має особливе забарвлення. Серед святих, вшанованих Православною Церквою, велика кількість воїнів, руських князів. Серед них небесний покровитель руського воїнства Юрій Переможець, святий рівноапостольний князь Володимир, святі князі Борис та Гліб, що першими зараховані до лику святих, князі Михайло та Гліб Чернігівські і багато інших.

У часи козацтва, на Січі постійно перебували духівники, які супроводжували козаків у сухопутних походах. Всюди, де розташовувалась Січ, будувався храм на честь Покрови Пресвятої Богородиці, свято якої було днем Запорізького війська.

Із здобуттям незалежності, Україна продовжує відроджувати свої давні традиції, разом із реорганізацією різних важливих державотворчих структур.

Відповідно до цього, почала змінюватись та вдосконалюватись і військова структура Української Армії. Глибоко усвідомлюючи важливість духовного виховання серед військовослужбовців, як невід'ємної частини військового виховання в цілому, піднімалось питання відродження та формування військового священства.

Розвиток взаємодії церков і релігійних організацій зі Збройними Силами України можна поділити на три періоди: з 1992 р. до листопада 2008 р.; з листопада 2008 р. до липня 2014 р. та з липня 2014 р. до теперішнього часу.

У роботі проаналізовано дві моделі капеланського служіння: амереканську та європейську.

Якщо коротко описати амереканську модель, то в порівнянні з європейською, вона є специфічною. Капеланська служба підпорядкована державі. Серед душпастирів – переважають представники протестантських церков. Також, в амереканському капеланстві присутні дуже велика кількість різних релігійних деномінацій.

Європейська модель на противагу амереканській – віддає перевагу Церкві в капеланстві. Як правило, при цьому капеланство носить конфесійний характер. Кожна церква визначає свого головного військового капелана. Статус капеланської служби формується на основі конкордату (договір між Церквою і Державою, що закріплюється законом). Перевага надається «цивільному» капеланству.

Основною метою душпастирської опіки військовослужбовців у Збройних Силах України є задоволення релігійних потреб віруючих військовослужбовців, забезпечення конституційних прав і свобод громадян у їх відповідності світовим, європейським стандартам в гуманітарній сфері життєдіяльності суспільства у цілому та в Збройних Силах України зокрема, створення сприятливих умов щодо реалізації особистісного потенціалу громадян в умовах військової служби.

Серед основних функцій військового капелана у Збройних Силах України можна виділити такі: релігійно-виховну, духовно-патріотичну, психолого-профілактичну, духовного наставництва (керівництва) та соціально-

доброчинну функцію.

Таким чином, душпастирська опіка над військовослужбовцями є елементом релігійної практики і репрезентує єдиний душпастирський комплекс, який уособлює гуманітарну за характером, духовно-релігійну (переважно позабогослужбову), духовно-патріотичну, психолого-профілактичну та доброчинну діяльність релігійних організацій з метою налагодження системної духовної настанови, моральної і духовної підтримки та психологічної реабілітації військовослужбовців.

У сучасному світі, цінність богослова полягає в його здатності до критичного діалогу та холістичного мислення. І саме це є неодмінною умовою становлення справжнього воїна Церкви Христової.

Сучасна систематична богословська освіта є невіддільною частиною кожної помісної Православної Церкви. Підготовка майбутніх священнослужителів як проповідників Церкви Христової, добрих пастирів та капеланів – є одним із найважливіших завдань для кожної Церкви. Тому, для формування богословської компетентності майбутнього капелана в освітньому процесі духовного навчального закладу створено певні педагогічні умови, які сприяють формуванню цієї компетентності у майбутніх душпастрів.

Тому, випускник духовного навчального закладу, повинен бути вмотивованим до капеланської діяльності, мати знання з богословських, психологічних та інших дисциплін про особливості капеланського служіння та володіти вміннями служити в особливих умовах військового оточення, бути готовим самостійно вирішувати серйозні професійні завдання та вирізнятися оригінальним і високоефективним підходом до розв'язання нестандартних завдань.

Критеріями сформованості богословської компетентності, на нашу думку, є рівень мотивації капелана до здійснення душпастирської опіки серед військовослужбовців, рівень знань з богословських дисциплін, рівень здатності до колективної діяльності, рівень комунікативності, толерантне ставлення до поглядів і переконань інших людей.

З початком антитерористичної операції, взаємовідносини Церкви і

Збройних Сил України вийшли на новий рівень, що дало змогу об'єднати зусилля для налагоджування практичної роботи. Адже саме цей час став особливим для проповіді слова Божого.

Капелани стали тими ангелами, яких посилає Церква Христова, бути підтримкою та розрадою наших захисників, які не обмежуються служінням на передовій. Від самого початку військових дій вони взяли на себе роль волонтерів, які першими привозили необхідні речі в Херсонську область, коли бригади Збройних Сил України опинились у голому полі. Пізніше це вилилось у психологічну та духовну допомогу. Багато служителів Церкви пройшли спеціальні тренінги та повноцінні навчальні програми з надання психологічної допомоги, роботи з травмою, проявами посттравматичного стресового розладу, роботи з горем і втратою.

Потрібно наголосити на тому, що у зоні антитерористичної операції, військовий душпастир виконує різні функції, які є невідомою частиною проповіді слова Божого. До таких функцій належать: Звершення Божественної Літургії, таїнства, прохальні і подячні молебні, панахиди та інше.

Тому, в час російської агресії, на військових капеланів покладено надзвичайно складне та відповідальне завдання – допомогти зберегти солдатаві не лише тіло, але й душу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

1. Біблія. Книги Священного Писання Старого і Нового Завіту: в українському перекладі з паралельними місцями / Переклад Патріарха Філарета (Денисенка). – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2004. – 1416 с.
2. Афанасій Великий, свт. Творенія иже во святыхъ отца нашего Афанасія Великаго, Архієпископа Александрійскаго : в 4 т. / свт. Афанасій Великий. – [2-е изд., испр. и доп.]. – СПб. : Свято-Троицкая Сергієва лавра, 1902 – 1903. – Т. 1. – 1902. – 471 с.
3. Василий Великий, свт. Творенія иже во святыхъ отца нашего Василия Великаго, Архієпископа Кесаріи Каппадокійскія : в 3 т. / свт. Василій Великий. – СПб. : Типографія П. П. Сойкина, 1911. – Т. 1. – 1911. – 624 с.
4. Іоан Золотоустий, свт. Повне зібрання творінь / переклад українською мовою прот. Михаїла Марусяка; під ред. патріарха Філарета (Денисенка). – К.: Видавничий відділ Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2010. – Т. 7. Кн. 1. – 532 с.
5. Иероним Стридонский, блаж. Творения в 17-ти частях. – К. 1889-1910. Ч. 11-17.
6. Киприан Карфагенский, сщмч. Творения. – К.: Типография Г. Т. Корчак-Новицкого, 1879. – Т. 1. – 361 с.
7. Климент Римський, сщмч. Перше послання до Коринфян / Мужі апостольські. – К. : Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2010. – С. 25 – 66.
8. Климент Александрийский. Увещание к язычникам. / Пер. А. Ю. Братухина. – СПб. : Издательство РХГИ, 1998(а). – 208 с.
9. Климент Олександрійський. Стромати / Климент Олександрійський ; під ред. Святійшого Патріарха Київського і всієї Руси- України Філарета ; [пер. Богословського відділення Київської православної богословської академії при філософсько-теологічному факультеті Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича]. – К. : Видавничий відділ УПЦ Київського

Патріархату, 2012(б). – 847 с.

10. Климент Александрийский. Педагог / пер. с греч. Н. Н. Корсунского и свящ. Георгия Чистякова ; вступ. ст. прот. Иоанна Свиридова. – М. : Учебно-информационный экуменический центр ап. Павла, 1996(в). – 290 с.

11. Правила Святых Поместных Соборов с толкованиями. – М.: Издание Московского Общества Любителей Духовного Просвещения, 1884. – 876 с.

Література

12. Baniak Jozef. Powolania do kapelanstwa i do zycia zakonnego w Polsce w latach 1900-2010. Studium socjologiczne, Poznań 2012. – 231 с.

13. Алещенко В. І. Психологічне забезпечення миротворчої діяльності військовослужбовців Збройних Сил України: (Монографія). Харків. ББК., 2008. – 288 с.

14. Альдо дель Монте. Крест на подсолнухах. Дневник капеллана (1942-1943), М.: Фонд имени Александра Меня, 2000. – 376 с.

15. Антоний (Паканич) митр. Богословские статьи, доклады и речи. К.: Издательский отдел УПЦ, 2013. – 447 с.

16. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. – К.: Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2001. – 1440 с.

17. Виговський Л.А. Функціональність релігії: природа і вияви. Монографія. – Київ-Хмельницький. – НАН України. Відділення релігієзнавства інституту філософії ім. Г. Сковороди, 2004. – 340 с.

18. Виноградов В. В. Українське євангельське капеланство // Протестанти надбаня України (короткий огляд) / Асоціація Поклик. К.: 2017. – С. 16

19. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.

20. Грицанов А. Новейший философский словарь: 2-е изд., перераб. и дополн. / Сост.. – Мн.: Интерпрессервис; Книжный дом, 2001. – 1279 с.

21. Грушевський М.С. Ілюстрована історія України. К.: Наукова думка, 1992. – 360с.

22. Евсевий Памфил. Церковная история. – М.: Православный Свято-

Тихоновский Гуманитарный Университет, 2006. – 604 с.

23. Эрмий Созомен Саламинский. Церковная история. – СПб.: В типографии Фишера, 1851. – 636 с.

24. Загребельний І. Апостольство меча. Християнство і застосування сили. – Київ: ФОП Халіков, 2017. – 204 с.

25. Збірник наукових праць. К.: Школа духовності, №1, 1999. – 56 с.

26. Звіт про результати соціологічного дослідження “Релігійна ситуація в Збройних Силах України та шляхи вдосконалення релігійних потреб військово-службовців” (для сержантів і солдат військової служби за контрактом). – К.: НДЦ ГП ЗСУ, 1995. – 171 с.

27. Зелінський А., Т. І. Соняхи. // Тільки любов здатна на перемогу / Духовність на час війни. Львів: Видавництво Старого Лева, 2015 – 120 с.

28. История философии. – М.: Институт Философии Академии наук СССР. 1940. – 804 с.

29. Калениченко Т., Коханчук Р. Бути поруч. Основи військового капеланства для військових і волонтерів. / 2-е видання, розширене і доповнене. – К.: Вид-во «Маханаим Принт», 2017. – 64 с.

30. Квинт Тертуллиан. О венце воина.(Tertulliani De corona militis). перевод Ткаченко Р. Ю., 2014. – 209 с.

31. Ковтунович Т., Привалко Т. Капелани: На службі Богу і Україні/Український інститут національної пам'яті. – К.: ФОП Томчарук А. Б., 2019. – 424 с.

32. Кочерги Сергій, ієрей. Богословська компетентність капелана та її формування у сучасних умовах. Дніпро.: 2017. – 54 с.

33. Коханчук Р. М. Душпастирська опіка в арміях зарубіжних країн. – Київ, 2000. – 92 с.

34. Коханчук Р. М. Душпастирська опіка військових. Вид. 2-ге, розш. і доп. /Р. Коханчук. – К.: [б. в.], 2004. – 64 с..

35. Кротиков В.П., Топальский В. Л., Малюга В.М. та ін. Душпастирська опіка у Збройних Силах України: досвід, проблеми, перспективи: (Монографія) / Мін-во оборони України, Наук.-дослід. центр гуманітар. проблем Збройних Сил

України; – К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2010. – с. 258.

36. Крип'якевич І. В. Історія Українського війська. Львів.: Світ, 1992. – 320 с.

37. Лаба В. Свящ. Священічі духовні вправи. – Рим, 1965. – 159 с.

38. Лев Диакон. Історія / переклад Копиленко М. П. – М. 1988.

39. Матеріали наукової конференції. Проблеми свободи совісті у Збройних Силах України. К.: КВГІ, 1997. – 110 с.

40. Молитви за Україну та її захисників. – К.: Парафія св. Архистратига Михаїла, 2014. – 60 с.

41. Моця О.М., Ричка В.С. Київська Русь: від язичництва до християнства. К.: Глобус, 1996. – 342с.

42. Николай Сербский, свят. Война и Библия. – М.: Родное слово, 2016. – 112 с.

43. Никольский М. Наша библейская наука. – М.: Кафедра библеистики МДА, 2006. – 196 с.

44. Огієнко І., митр, Етимологічно-семантичний словник української мови / Ред. Ю.Мулика-Луцика. – Вінніпег: Т-во “Волинь”, 1979. – Т. 1.: А–Д. – 365 с.

45. Про Збройні Сили України: Закон України від 06.12.1991// Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 1934-ХІІ – 108 с.

46. Стандарт вищої освіти України першого (бакалаврського) рівня галузі знань 04 – богослов'я, спеціальності 041 – богослов'я. Видання офіційне. Міністерство освіти і науки України. Київ, 2017. – 12 с.

47. Татишев В. Н. История Российская. М-Л. 1962-3., Т.1,2.

48. Татур Ю. Г. Высшее образование: методология и опыт проектирования : учеб. пособие. Москва : Логос : Университетская книга, 2006. – 252 с.

49. Темко Г. Д., Томчук М. І. Військове виховання на Україні: Історія розвитку та сучасні проблеми. К.: Варта, 1996. – 99с.

50. Трофимлюк О. Прот. Позабогослужбова діяльність православного пастиря: богословські засади, церковно-історичний досвід, сучасні потреби.

(Докторська дисертація). Київська православна богословська академія. Української Православної Церкви Київського Патріархату. Київ. 2014. – 560 с.

51. Философский энциклопедический словарь. – М.: Сов. Энциклопедия, 1983. – 815 с.

52. Філософія. Курс лекцій. К.:Либідь,1993р. – 122 с.

53. Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків. К.: Наукова думка, 1990. – Т. I. – 578 с.

Статті

54. Knowles, M. S. (1968). *Andragogy, not pedagogy*. *Adult Leadership*, 16(10), – С. 350-386.

55. Автушенко І. Реалізація права на свободу совісті та віросповідання військовослужбовців України / І. Автушенко // Часопис української історії. – 2014. – Вип. 28. – С. 21-26.

56. Владиченко, Л. Досвід упровадження військового священства (капеланства) у Збройних силах України [Електронний ресурс] / Л. Владиченко // Схід. – 2014. – № 1. – С. 180–185

57. Гуманизация взаимоотношений военнослужащих: разрешение конфликтов и психотерапия. – М.: ВУ, 1995. – С. 25-59.

58. Данилов А. Р. Профилактика боевых психологических травм в ВС США // Зарубежн. воен. обозр. – 1991. – № 9. – С. 11-16.

59. Служіння капелана: історичний екскурс. Капелан. 2015. №1. С. 6-7

60. Кочерга С. Богословська компетентність військового священника / С. Кочерга // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (18.05.2017): «Державотворення і помісність Церкви: історичні процеси та сучасні реалії». – Луцьк: Волинська православна богословська академія, 2017. – С. 119-125.

61. Лактанций. О смерти гонителей / Перевод Корнеева. – СПб., 1848. – Ч. 2. – С. 162 – 207.

62. Попович В. М. Компетентнісний підхід у православній богословській освіті в контексті її модернізації / В.М. Попович // Грані. – 2015. – № 4 (120). – С. 112-117.

63. Татур Ю. Г. Компетентность в структуре модели качества подготовки

специалиста. Высшее образование сегодня. 2004. № 3. С. 20–26.

64. Непіпенко Л. П. “Військові священники (капелани) у сучасній Україні” / Л.П. Непіпенко // Честь і закон – 2015. – № 2 (53) – С. 72–78.

65. Ястремский Георгий, священник. Воинское звание по творениям вселенских отцов Церкви // Вестник военного и морского духовенства. 1914. № 20.

Електронні джерела

66. Директива Міністра оборони “Про впорядкування питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців Збройних сил України” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=472%3A1&catid=63%3Ava&Itemid=86&lang=uk.

67. Меморандум про співпрацю у справах душпастирської опіки військовослужбовців Збройних сил України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mil.gov.ua/index.php?part=council_pastoral_care&sub=memorandum.

68. Підписано договір про співпрацю між КПБА та Національним університетом біоресурсів і природокористування України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kpba.edu.ua/news/1982-pidpysano-dohovir-pro-spivpratsiu-mizh-kpba-ta-natsionalnym-universytetom-bioresursiv-i-prirodokorystuvannia-ukrainy.html>

69. Про затвердження Концепції душпастирської опіки у Збройних Силах України [Електронний ресурс] : наказ Міністра оборони України № 220 від 22.04.2011 р. – Режим доступу : <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/zvyazki-z-gromadskistyuu/rada-u-spravah-dushpastirskoi-opiki-pri-ministerstvi-oboroni-kraini/normativni-dokumenti-ta-metodichni-rekomendaczii/2014/07/08/konczepczia-dushpastirskoi-opiki-u-zbrojnih-silah-ukraini/>.

70. Про затвердження Положення про Раду у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України [Електронний ресурс]: Наказ Міністра оборони України № 115 від 17.03.2009 р. – Режим доступу: [http://www.mil.gov.ua/diyalnist/zvyazki-z-gromadskistyuu/rada-u-spravah-dushpastirskoi-](http://www.mil.gov.ua/diyalnist/zvyazki-z-gromadskistyuu/rada-u-spravah-dushpastirskoi-opiki-pri-ministerstvi-oboroniukraini/rada-u-spravah-dushpastirskoi-)

opiki/2014/07/08/polozhennya-pro-radu-uspravahdushpastirskoi-opiki-pri-inisterstvi-oboroni-ukraini/.

71. Укрінформ – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/2688009-epifanij-rozpoviv-skilki-kapelaniv-sluzit-v-armii.html>.

72. Митрополит Іоан (Яременко) – Режим доступу: <https://www.suvd.com.ua/uk/articles/navchannja-kapelaniv-zsu/show>